

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

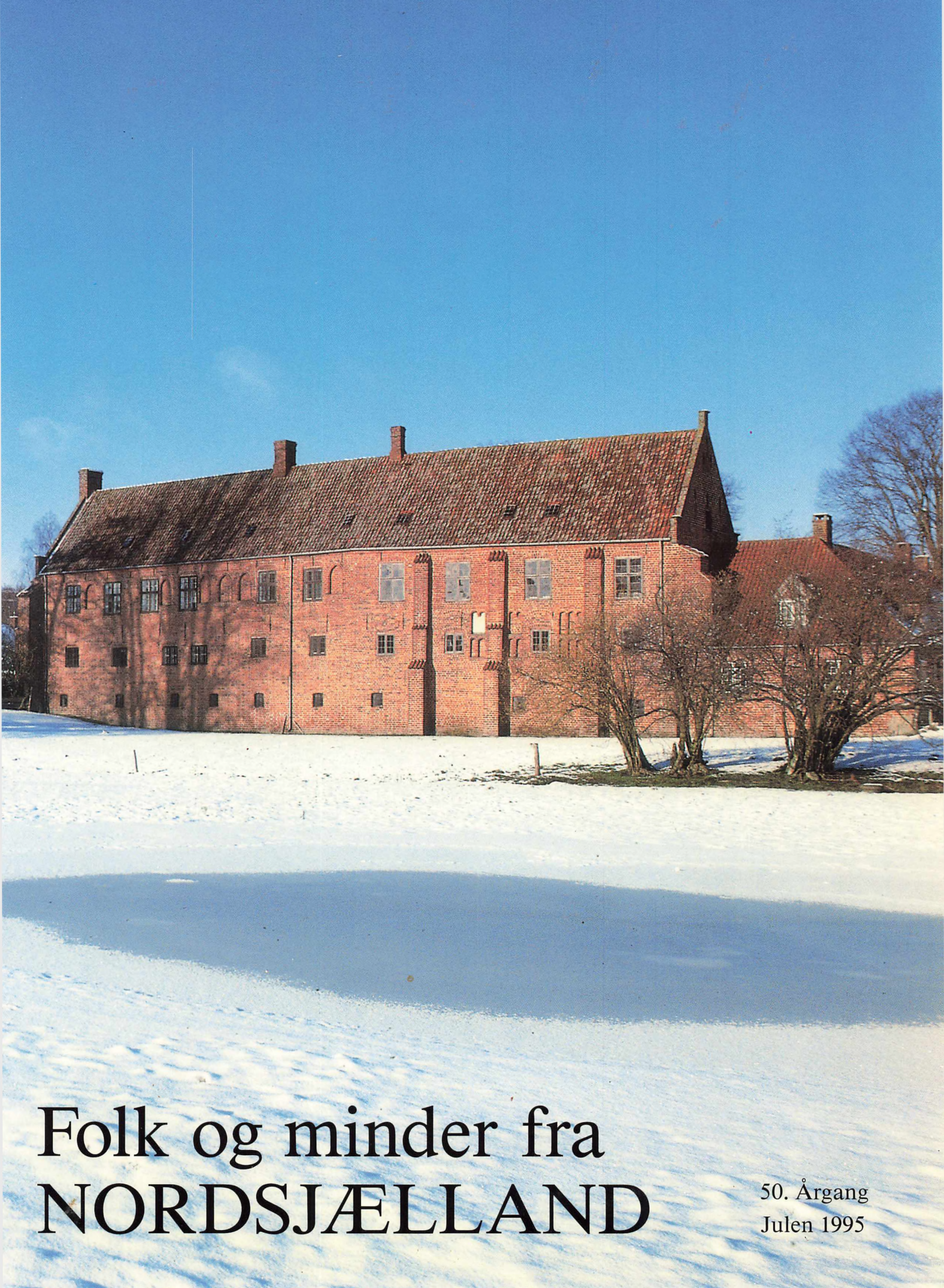
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

50. Årgang
Julen 1995

Hjem til dig og Wiibroe

Godt øl er ikke noget, man lige laver.

*En Wiibroe-pilsner er et produkt af god tid
og kyndige bryggerses pleje. Fra råfrugten*

til det rene vand.

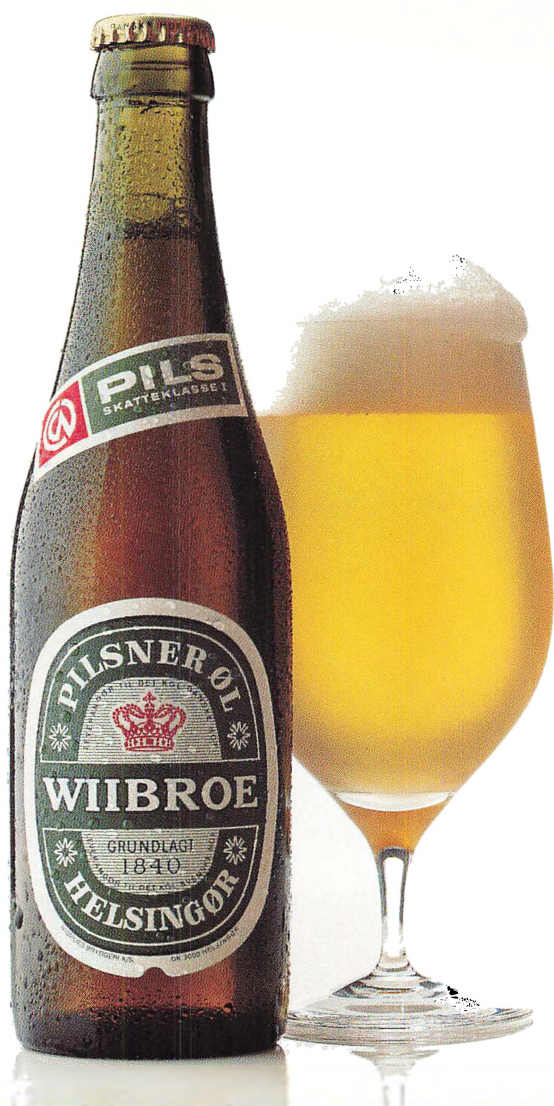
*Fra den bayerske
humle til den gode
danske malt.*

*Fra gæringen til det
modne, gyldne bryg.*

*Du får den kvalitet
du betaler for, når du
holder dig til pilsner-
øl som i gamle dage.*

*Tag dig tid til en
Wiibroe.*

Det har vi gjort.

- dig og mig og Wiibroe

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Redigeret af Niels Richter-Friis

1995

Halvtredsindstyvende årgang

Udgivet af

Dansk Bladforlag v/Niels Richter-Friis

Postboks 2 – 3480 Fredensborg

Tlf. 42 28 42 28 – Giro 5 39 05 40

INDHOLD

Esrum Kloster –
et hus med fortid og fremtid – *side 5*
Af Søren Widding

Den lille by med de store personligheder 9
Af Ruby Marshall Walmsley

Nordsjællands middelalderlige borge 12
Af Palle Lauring

Gustav Wied, August Strindberg og Nordsjælland 20
Af Erhard Grimstad

Sommerglæder 26
Af Godfred Hartmann

Johannes Ewald hos Hjulmanden i Gjentofte 32
Af Asger Egelund Møller

Fusk kunne blive blodig alvor 35
Af Kenno Pedersen

Panserbasser og snushaner i Helsingør 43
Af Annette Aagaard

Eftertryk af artikler i
Folk og minder fra Nordsjælland
er kun tilladt i uddrag og med
kildeangivelse.

Papir: Biberist Allegro Gloss
Sats: N. Christensen Grafik ApS
Repro: Bro Christensen A/S
Tryk: Nofo Print A/S, Hillerød
Omslagskachering: Uttenthal A/S

ISBN 87-88393-22-4

Omslaget:

Esrum Kloster er en af Danmarks ældste bygninger, måske
den ældste, bortset fra de romanske kampestenskirker.

I mange år har klostret været lukket for besøgende, men næste
år slås dørene op efter endt restaurering.

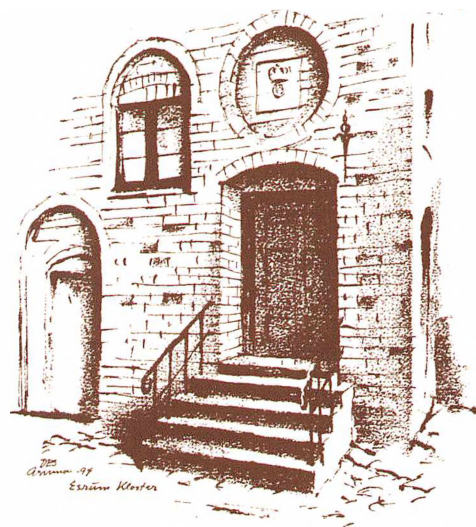
Bygningens enestående arkitektoniske værdier har inspireret
Des Asmussen til nogle af sine allersmukkeste tegninger, og
Søren Widding fortæller på *side 5* om husets fortid og fremtid.

Foto: Niels Richter-Friis.

Esrum Kloster – et hus med fortid og fremtid

Af Søren Widding

Gennem mange år var den verdslige magt koncentreret i det katolske Esrum Kloster. Det havde også en enorm kulturel og social betydning for menigmand – og det får det snart igen. Forfatteren er koordinator af klostrets restaurering.

Det ligger der endnu på syvende århundrede – Esrum Kloster og hæver sin tunge, røde munkestens krop op af engene nord for Esrum Sø. Det er – ser man bort fra kirkerne – et af Danmarks ældste og endnu intakte huse, opført ca. år 1350 og udvidet omkring 1450.

Og dog er det hus, vi i dag kalder

Esrum Kloster, kun en svag afglans af, hvad klostret var engang. For oprindeligt var det et firfløjet anlæg med kirken i nord – en kirke, der med en længde på måske 96 m har været den største i kongeriget Danmark. Øst for og sammenbygget med klosterkomplekset lå et andet firfløjet anlæg, økonomigården, og

det er en fløj fra denne, der endnu er bevaret.

Klostrets historie tager sin begyndelse omkring 1150. Da foretog Nordens ærkebiskop, Eskild, en europarejse. Han besøgte paven og benyttede også lejligheden til at besøge sin ven, abbeden Bernhard af Clairvaux, i det nordøstlige Frankrig. De

to venner aftalte at sende 12 munke og en abbed fra Clairvaux til Danmark, Esrum, hvor Eskild ejede noget jordegods, som han få år forinden havde mageskiftet sig til med kongen, Erik Lam (1136-47).

Eksakt hvilket år disse munke kom til Esrum, og byggeriet begyndte, vides ikke, men den 29. december 1151 udstedte pave Eugenius III et beskyttelsesbrev for Esrum Kloster, der samtidig blev indviet til Jomfru Maria og Sct. Laurentius. Fra dette brev ved vi også, at klostret allerede da, ud over jordegods i Esrum, også ejede landsbyen Villingerød og landsbyerne »Aueholm, Tange og Dauithstorp«, hvor de så måtte have ligget.

Og dette var kun begyndelsen til klostrets hastigt voksende jordegods. I 1170 fik det fra Valdemar den Store Stenholt landsby i Nødebo sogn, og i år 1400 forærede Margrethe I klostret sit gods i Egebjerg og Lestorp (i Odsherred) på vilkår, at »en evig messe hver dag at sjunges for det alter i det samme klosters høje kor, som vor moder ligger fore begravet.«

Efter alt at dømme har dronning Margrethe I's mor, Helvig, også levet sine sidste år i Esrum Kloster og med god grund, for ifølge Arild Huidtfeld havde »dronning Helvig levet mangan ond dag med kongen« (Valdemar Atterdag). Det er i og for sig en pudsig tanke, at der i dag un-

der asfalten i Klostergade, Esrum, ligger en dronning og også andre kongelige personer begravet.

Men det var ikke kun kongehus og adel, der betænkte klostret med gaver. Også menigmand betænkte det typisk ved, at de skænkede klostret alt, hvad de ejede og ville komme til at eje mod at blive forsørget i klostret til deres dages ende – kort sagt indgik, hvad man på gammel dansk kaldte en fledføringskontrakt.

Således præsten i Blistrup, Niels Attesen, der med et testamente, udfærdiget på »de hellige martyrer Nereus og Achilleus dag« år 1300, giver klostret alt det jord, han ejede i Ludshøj, Unnerup og Dønnævælde, samt »hvad der ved arv tilkommer mig efter Jens Ingesen, min søstersøn i Ørby.«

At Niels Attesen forærede Esrum Kloster en betragtelig gave er forståeligt, men gaver til klostret havde også et andet formål. For man (dvs. den katolske kirke) sagde, at ved at give gaver til et kloster kunne man

afkorte sjælens ophold i skærsilden. Kort sagt: ved at afstå noget af sit jordiske gods i levende live, kunne man skyde genvej til den evige salighed.

Alt, hvad klostret modtog i gaver, blev omhyggeligt registreret i dets brevbog, Codex Esromensis (fra 1497), og i den kan man læse, hvad de enkelte bønder på klostrets gårde skulle yde i årlig afgift, således:

Per Andersen i Græsted: 1 pund rug, 1 pund byg, 1 lam, en gås og 4 kyllinger.

Oluf Jensen i Sørup: 1 lødig mark, 3 pløje- og harvedage, en dags høhøst i hver vang, samt køre hø og korn ind i høsten, til de tider han tilsiges.

Mølleren på Sode Mølle: 24 pund mel, opfede 2 galte, og når de afhentes, skal klostret straks sende 2 magre galte til opfedning, give foder til 2 af klostrets hunde samt give abbeden et godt gæstebud hvert år, etc.

I alt ejede klostret på dette tidspunkt (1497) 370 gårde, 3 vandmøller og 4 kirker, en række byejen-

domme i Helsingør og Helsingborg samt store skovområder i Halland og Nordsjælland. Når man derfor taler om en abbed for et sådant kloster, skal man ikke forestille sig et klerikalt hængehoved, men en direktør for en storkoncern.

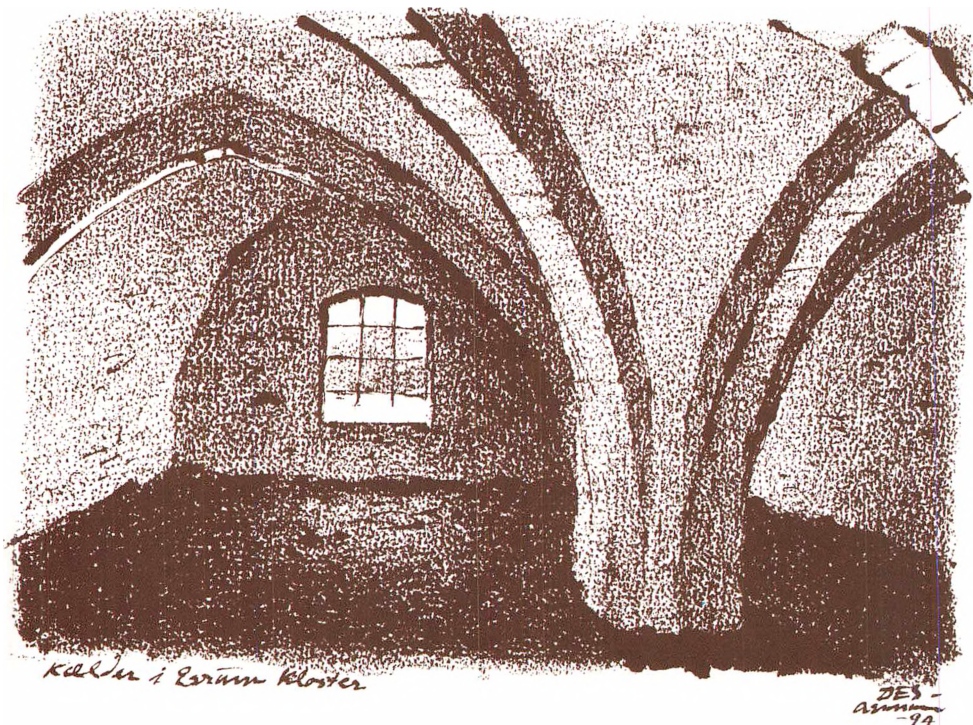
Og hvad brugte så klostret sine indtægter til? Vi ved det ikke. Kun indtægtssiden er bevaret, ikke udgiftssiden. Så lad os derfor se på et sådant klostres funktioner. Først har der været mange munke at forsørge, både dem, der kunne deltage i det daglige arbejde og dem, der ikke kunne, men brugte klostret som plejehjem. Mange syge har søgt til klostret for at få lægehjælp og opholdt sig der i kortere eller længere tid – eller for evigt. Denne side af Esrum Klosters virksomhed kender vi ikke meget til, da der ikke som ved klostrene Æbelholt og Øm er foretaget en systematisk udgravning af kirkegården. Og uden tvivl er der uddelt almisser ved klostrets port ved højtiderne og andre mærkedage. På klostrets skrivestue sad der

munke, der med fjerpen på pergament afskrev lærde skrifter og noterede historiens gang. Også de skulle forsørges sammen med dem, der sad i den endnu bevarede fløj og førte regnskab med det hele.

Men med reformationen i 1536 sluttede hele denne virksomhed. Og reformationen for hårdt frem mod Esrum Kloster. Bygningerne – altså på en nær – blev få år efter nedrevet og materialerne genbrugt ved opførelsen af bl.a. Kronborg og Olaidomen i Helsingør. Den katolske kirke ejede på dette tidspunkt ca. 30% af Danmarks jord, og kongemagt og adel kastede sig som gribbe over dette jordegods – herregud, nu havde lutheranismen jo slukket skærsilden, og jorddrotterne kunne med god grund hævde, at den forudsætning, hvorunder deres forfædre havde skænket jordegods til klostrene, dermed var bortfaldet.

Samtidig hermed sattes der fra kongemagten, adelens og især fra den lutherske gejstligheds side en voldsom propaganda ind mod den katolske kirke – en propaganda, der stadig synes at virke i det protestantiske Danmark. For det er som om, man har berøringsangst over for den katolske kirke og stadig har svært ved at erkende, hvad denne kirke gennem mere end 500 år betød som kulturel og social faktor i Danmark. Og også har svært ved at erkende, at det var den katolske kirke, der førte Danmark fra et oldtidssamfund ind i den europæiske kulturkreds.

Hvad menigmand mistede ved den katolske kirkes sammenbrud, ved vi ikke. Hr. menigmand kunne ikke skive – kunne ikke ytre sig for eftertiden. Hvor skulle han nu henvende sig om hjælp og underhold, når han blev gammel og ikke længere kunne klare sig? Hvorfra skulle enken med de faderløse få almisser, når klostrets port var lukket for altid? Hvor skulle de syge gå hen for at få lægehjælp og pleje? Ingen kunne give svaret.

reformationen. Ja, den tilbageblevne fløj har ført en overordentlig omskiftelig tilværelse: den har været kgl. jagtslot for Frederik II, hovedsæde for den hesteavl, der pågik på Esrum Søs vestbred, rytterikaserne, fængsel, amtsstue for Kronborg Amt til 1878, posthus, opbevaringssted for rigets klenodier under 2. verdenskrig, flygtningelejr og pensionistbolig.

I dag står Esrum Kloster tomt – sover tornerosesøvn. Men 100 år kommer denne søvn ikke til at vare. I 1992 foreslog amtsrådsmedlem Conny Dideriksen, at klostret blev åbnet for offentligheden under en eller anden form – et forslag der vandt genklang hos Frederiksborg Amt. Et præsidium med Prins Henrik som protektor er nedsat som garant for seriøsiteten af den forestående restaurering m.v. Der er også nedsat et idéudvalg med repræsentanter fra de kulturelle foreninger i Frederiksborg Amt, og de har fremsat forslag om, at der i klostret – efter en meget hårdt tiltrængt restaurering – indrettes en udstilling m.m. med titlen »Gejstlighedens og Kongernes Nordsjælland«, der skal belyse, hvad det for en landsdel har betydet i økonomisk, social og kulturel henseende, at den først var klostergods og siden krongods.

En sal i bygningen vil kunne bruges til koncerter, udstillinger og andre aktiviteter, og hvad ville være mere naturligt end under de spidsbuede, gotiske kælderhvelvinger, hvor munkene opbevarede de naturalier, de fik i årlige afgifter, at indrette et spisested.

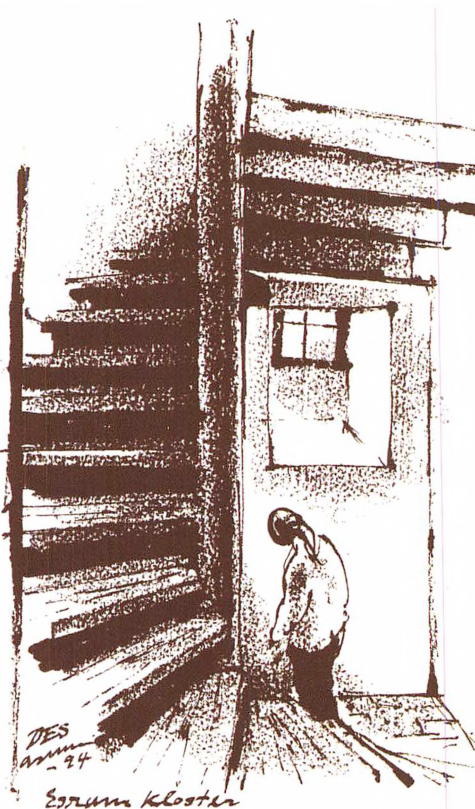
Af årsager, der ikke er grund til at komme nærmere ind på, er det nødvendigt, at restaureringen betales ved sponsormidler, så skulle nogen, der har læst disse linier, have lyst til at give et bidrag, kan de blot henvende sig på Amtsgården i Hillerød og således være med til at give det gamle hus en værdig fremtid – som det har haft en gloriøs fortid.

Men der var et problem, selv om regeringen var meget længe om at erkende det, for først i 1588 blev det tilladt, at fattigfolk, der ikke var arbejdssføre, kunne få autorisation til at tigge i det sogn, de boede, og hvis sognet var for lille, da i hele herredet. Det var jo en uhyre billig måde at lempe den sociale nød på.

Kun for en enkelt samfundsgruppes vedkommende har vi dokumentation for, hvad den katolske kirkes sammenbrud i Danmark betød af social og økonomisk elendighed, og det er de studerende ved Københavns Universitet. I den katolske tid havde de tjent til livets og studiernes opretholdelse ved at gøre altertjeneste i de københavnske kirker. Denne indtægtskilde faldt nu bort, og universitetet blev reformeret til primært at blive en protestantisk præsteskole. Men ingen havde tænkt på, hvad de studerende skulle leve af, så de sultede, de frøs, og mange – alt for mange – måtte forlade studierne. Regeringen var længe om at erkende, at der her var et problem, og først i 1569 lyszede det for de studerende. For den 25. juli udstedte Frederik II et gavebrev, hvori der til 100 studenter underhold blev givet 153 gårde

på Sjælland og Falster og kirketien- de fra 92 sogne med den begrundelse, at »thett vdi framtiden icke schulle bliffue brøst for lerdemend, som kunde vere religionen och riigitt tienlige«.

Men hvordan er det så gået det »amputerede« Esrum Kloster siden

Den lille by med de store personligheder

Af Ruby Marshall Walmsley

I 1994 døde Ruby Marshall Walmsley, 75 år gammel. Sin barndoms og ungdoms somre tilbragte hun i Fredensborg, hvor hun færdedes i de kredse »man« færdedes i. Og det er den personkreds hun primært skildrer her.

I 1963 vendte hun tilbage efter at have boet 25 år i udlandet.

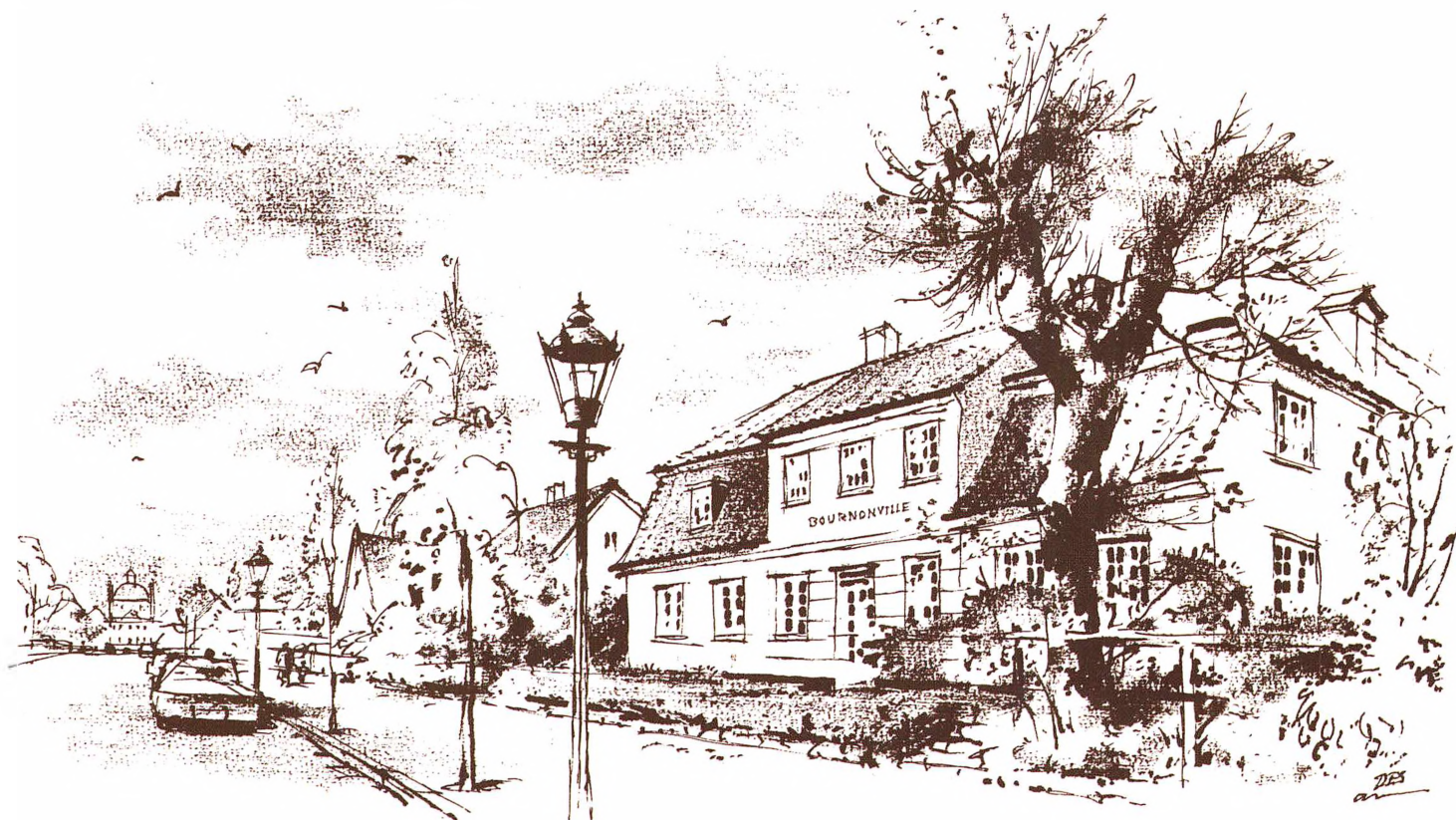
I de år, da professor *Vilhelm Andersen* tilbragte sit otium i Fredensborg, hvor han holdt litterært hof i »Vedbendhuset«, foretog han en dag en vandring sammen med redaktør Anker Kirkebye. Han berettede da – som kun han kunne gøre det – om stedet her, der var blevet ham kært.

Professoren konkluderede: »Fredensborg er som Løvens Hule, her fører kun Spor ind, intet ud.« Og naturligvis havde dansk litteraturs grand old man ret. Er man først blevet grebet af stedets særlige stemning, så fastholdes man resten af livet.

Det var vel også derfor, at jeg, der har tilbragt lykkelige skoleferier her, måtte vende tilbage til mit elskede Fredensborg efter mange års ophold i udlandet.

I årene inden arkitekt Sven Rissoms fornemme Store Kro blev åbnet i 1936, boede »man« på Jernbanehotellet eller Hotel Prinsen, og man vendte tilbage år efter år.

I århundredets første årtier synes usædvanlige, farverige mennesker at have haft bedre betingelser end nu. Det var stærke personligheder, der mødtes her om sommeren. En central skikkelse var *Ingeborg Maria Sick*, dengang en højt estimeret forfatterinde. I tysk oversættelse vandt hendes bøger med deres højromantiske stil en stor læserkreds i vort sydlige naboland. Om hende samlede en vennekreds, der nok kunne få et barn til at gøre store øjne. Thit Jensen, der i de år skrev »Stygge Krumpen«, optrådte i groftvævet klædning med stort nøglebundt ved siden, som en borgfrue. Hun fortalte om sine synske evner, så hårene

rejste sig på hovedet af mig. Hun førte blandt andet samtaler med sin tidligt afdøde broder, om hvem det er blevet sagt, at hvis også denne søn af dyrlæge Jensen havde overlevet, var det slet ikke til at forestille sig, hvordan dansk litteratur havde formet sig.

Vi måtte nu »nøjes« med Johannes V., der gjorde de store forstudier, og Thit, der var »lydig imod sine stemmer« og derfor sikker på, at hende kunne videnskaben aldrig modbevise. Hun var øjensynligt ikke klar over, hvor spændende jeg fandt hende, thi en dag udbød hun til mine forældre: »Må det barn dog ikke gå ud at lege.« »Jo«, svarede min mor, »kan De drive hende ud, for jeg kan ikke.«

En anden nær ven af frøken Sick var *Anna Larssen Bjørner*, der havde forladt scenen for sin religiøse overbevisnings skyld. Med sin mand drog hun rundt i landet og forkyndte. Ude i Asminderød rejste de deres evangelietelt, og der tryllebandt den store kunstnerinde sine tilhørere, når hun sang: »Engang leved jeg for Verden, nu lever jeg for Gud.« Jeg var ikke stor nok til at komme med i evangelieteltet, men fik rigelig revanche, da Anna Larssen en aften gik med mig op på hotelværelset, hvor hun satte sig hos mig og sang for mig alene, til jeg faldt i en dejlig søvn.

Den store forandring i hendes liv, der havde vakt så megen forundring, fandt Ingeborg Maria Sick slet ikke så mærkelig. Hun forklarede mine forældre, at Anna Larssen altid havde været to personer. I lystigt samvær med kunstnere havde hun været koket indtil det dristige efter datidens begreber. Hun kunne stå ude i kulissen og udslynge særdeles vovede bemærkninger, men i det øjeblik hun betrådte scenegulvet, var det, som om en anden ånd tog bolig i hende, hun personificerede da den rene skønhed.

Da jeg oplevede hende i hendes

»anden tilværelse«, udstrålede hun stadig en kvindelig charme og ynde, hvis lige jeg ikke senere har mødt.

Frøken Sick havde en anden veninde, i hvis liv en lige så stor revolution havde fundet sted. Det var Olaf Poulsens datter, *Johanne Blad*. Ret tidligt var hun brudt op fra sin mon-dæne tilværelse som overlæge Blads hustru og havde slået sig ned i et idyllisk bondehus i Sørup. Det lå dengang langt ude på landet – så langt fra Fredensborg, at det blev sagt, hun sædvanligvis kun så to levende sjæle, nemlig Frederik VIII, der kunne ride derud – og landposten, der kunne gå.

Her rodede hun i jorden, og Olaf Poulsen skal have været stolt af hendes evner i så henseende og pralet med, at hun kunne få en gammel stok til at skyde grønne kviste. Holger Drachmanns stok skal have leveret beviset.

En sommeraften skulle frøken Sick have middagsselskab på Hotel Prinsen. Alle var samlede i haven, da man ude i Slotsgade så mælke-manden standse sin hest. Og ned fra vognen – som en dronning fra sin karret – steg fru Johanne Blad i lang, hvid selskabskjole fra anno dazumal.

Den store mester Olaf havde udspillet sin sidste rolle, inden jeg blev født, men jeg er overbevist om, at selv havde han aldrig har gjort en mere virkningsfuld entré, end hans excentriske datter foretog hin sommeraften i den solvarme Slotsgade.

Ingeborg Maria Sick havde i sit hjem på Frederiksberg fast modtagelsesdag for indbrudstyre, der havde udstået fængselsstraf. Disse skæbner bevægede naturligvis hendes kunstnersind. Engang havde der været indbrud hos hende selv, hvilket vakte stor forargelse hos hendes bekendte i »professionen«. En af dem tilbød at efterse hendes låse etc., herefter skete der ikke flere indbrud hos hende!

Konsul Claudius, hvis fornemme instrumentsamling i dag kan ses i Musikhistorisk Museum i København, ejede en villa lidt nord for Jernbanehotellet. Hans adoptivdatter, Eva, var en lille, dukkeagtig kvinde, der yndede at dyrke ridesport, højt svævende på en veritabel bryggerhest, der ganske dominerede Helsingørsvej, når den kom dundrende.

I Claudius' hjem var professor Daniel Jacobsen en hyppig gæst. Med det flotte Drachmannske ydre, understreget af en stor kunstnerhat, vakte han naturligvis opmærksomhed. Formentlig har der været andre nervelæger i Danmark også dengang, men for beau monde's kvinder var der kun én »Daniel i hjertekulen«!

Lidt nordligere lå Francis Zachariaes to massive villaer – den ene beboet af grosserer Zachariae selv, den anden af hans to ugifte døtre – altid kaldet »frøknerne«. Francis Zachariae var en af de rigmænd, der havde kappedes om at blive Fredensborgs førende matador. De købte ejendomme op. En dag satte Zachariae sine konkurrenter grundigt til vægs, han købte kirken!

Asminderød kirke havde forunderligt nok været i svensk eje. »Skrædder fra Kultorvet« hvæsedes de misundelige. »Sødt i eftermæle« gjorde han selv til sit motto, og han byggede et pompøst familiemausoleum til sig og sine. Sin nære ven, Olaf Poulsen, ønskede han også at sætte et varigt minde – det blev det legat, der hvert år uddeles på den store skuespillers fødselsdag.

Fredensborg har haft flere glansperioder: enevælden, hvor den tyske digter Klopstock troede at se selve de fornemme allétræer bøje sig for Friederich (den V), Christian IX's tid og kunstnernes tid.

August Bournonville er en af de få danske kunstnere, der har opnået international berømmelse. Selv skriver han, at alt, hvad han så og hør-

Fredensborgs verdslige frontfigur: Francis Zachariae, 1924.

Fredensborgs litterære frontfigur: Vilhelm Andersen, 1951.

te, formede sig for ham i dansens plastiske sprog. Her i Slotshaven fandt han i koleraåret 1853 inspiration til sin dejlige ballet »Et Folkesagn«, der kulminerer til tonerne af »Brudevalsen«, som Bournonville i øvrigt havde reddet i yderste øjeblik. Den altid beskedne store komponist, Niels W. Gade, der også tilhørte kunstnerkredsen her, havde selv tænkt at kassere den! Går man i skumringen ned til Esrum Sø, kan man stadig fornemme Diderik og Viderik komme kravlende ud af højen.

Igennem mange år havde jeg en kær veninde i *Eva Bournonville*, balletmesterens sønnedatter. Hun døde i meget høj alder i Stockholm, hvor hun havde sit hjem. Så længe kræf-

terne slog til, kom hun regelmæssigt til sit kære Fredensborg, hvor hun var født. Ikke blot af ydre lignede hun sin berømte farfar, men også med sine fænomenale sprogkunderskaber. I hendes stærkt personlige udstråling syntes geniet endnu at gnistre.

Den 1. juli 1964 flyttede dr. phil. *Jan Steenberg* her til byen for at bo nær det slot, om hvilket han skrev sin store, vidunderlige bog. Efter hans ønske forestillede jeg ham den samme aften for Eva Bournonville, og han blev øjensynligt helt fascineret af hende. Det var jo historikeren, der stod overfor et stykke levende historie. Det blev indledningen til et varmt venskab, og jeg havde dem ofte som gæster hos mig.

Dagen efter, at Jan Steenberg var flyttet til Fredensborg, fik han en kras opvågen. Det var den famøse byplan 17, der blev offentliggjort. I en kronik i Berlingske Tidende tog Steenberg til genmæle. Han nævner her en del af de åndspersoner, der har præget Fredensborg – fra skuespillerparret Rosing til professor Vilhelm Andersen. Og han slutter: »Næppe andetsteds i Danmark kan så lille en by fremvise et sådant opbud af kulturpersonligheder, og just deri består en stor del af Fredensborgs skjulte tiltrækningskraft.«

Frederik IV gav sit hvide slot »navn af fred og Friederich at bære«.

Endnu hersker den fredelige, kongetro stemning over den lille by.

Nordsjællands middelalderlige borge

Af Palle Lauring

Landet rundt ligger hundreder af borgtomter fra tidlig middelalder, de fleste uden navn og historie. Kongerne byggede også. I Nordsjælland er her set på syv tomter efter tidlige middelalderlige borge, bygget af konger, eller af mænd, der stod dem nær.

Flynderborg

Lige syd for Helsingør, ud mod Øresund, blev der i middelalderen bygget en borg. Hvem der byggede ved vi ikke, heller ikke bare nogenlunde hvornår, men det var vel kronen, der kunne bygge her, måske i 1100-tallet, måske lidt senere. Her lå en banke i et fladt og sumpet terræn, og det gav borgen navn, for det kommer af

»flad« – det er derfor, en fladfisk kaldes flynder. Banken blev gravet i form og havde så øverst to ulige store, højere partier. Her lå borgen. Der er fundet rester af murværk. Der står i Huitfeldts krønike, at da Nordmanden Erik Præstehader hærgede og brændte Helsingør i 1288, »flyede Folket« ind paa »Flønder-

borrig«. Og 1373 skal Lybækkerne ha brudt »dat Hus tho Helsinghør« ned. Det er vel Flynderborg. Meget mere ved vi ikke. Erik af Pommern byggede »Krogen« helt ude på pyn-ten (idag Kronborg). Var der overhovedet noget brugeligt igen af Flynderborg, var det nu intet værd.

Så lidt ved vi. Men efterspillet blev det artigste. Banken lod sig måle op (ikke godt) i 1799, og bedre i 1889, men så gik det galt. Ny veje skar sig ind – og så skulle Statsbanerne absolut ha deres lokomotivremise placeret her, så banken blev ødelagt. Banernes vandtårn stod fint på en sidste rest, og hvad der var levnet blev til villaer. Kun *ét* tilfælde, på den mærkelige liste over det offentliges skødesløse placeringer og disponeringer, når det gælder ting, som man kunne ha skånet bedre. Som yderligere eksempel kan nævnes, at fyret på Sprogø absolut skulle bruge Valdemar den Stores murede stentårn som fundament, så det middelalderlige tårns rest er borte i cement. Af Flynderborg er idag tilbage – et vejnavn.

Flynderborgs borgbanke syd for Helsingør var endnu synlig for 100 år siden. Nu er der kun et vejnavn og et skilt.

Haraldsborg nord for Roskilde var også en synlig banke. Nu også kun vejnavn og skilt.

Af Nordsjællands borgruiner er Gurre den mest maleriske, og den, der tydeligst siger lidt om huset.

Gurre

Gurre ruin ligger ved sydenden af Gurre Sø, 3 km øst for Tikøb. Navnet er gammelnordisk for dynd, pladder. Nede i Europa blev borgene lagt på fjeldhøjder. I Danmark blev de jævnligt lagt »fugtigt«, så de fik navne som Pad(de)borg og Søborg. Vand og mose hæmmede en fjendtlig skare.

Ruinen er sat i stand, så grundplanen ses klart: et midtertårn, der måler 21 gange 15 meter, og udenom en

kvadratisk »ringmur«, henved 60 gange 60 meter, en anelse mere i øst-vest. Muren har fire kvadratiske hjørnetårne. Alle kvadraterne er ret skæve, så bygmesterens tag på vinkelmaal er ikke imponerende. Tårnet har haft hvælvinger, ialtfald i nogle af de øvre rum, som de ses i *Kernen* i Helsingborg. Hvor højt Gurretårnet var, vides ikke. Borgen var gravet fri, så den lå i vand med bro ind til det faste. En køn lille legetøjsfæstning. Søens spejl er siden sænket, så »situationen« er helt ændret.

Måske blev et tårn bygget her allerede i 1200-tallet, men sin endelige form fik borgen af Valdemar Atterdag (1340-75). Det røber vel meningen med den lille borg, der ikke havde nogen strategisk funktion. Danmark var fri af de tyske panteherrer, greverne Johann og Gert, landet var genrejst og igen sig selv. Men Valdemar førte en hård politik, så han havde fjender hjemme og ude. Danmark havde ingen hovedstad, og kongen ingen fast borg at bo i. Han kunne ha brug for »et lille trykt

sted«, hvor hans folk kunne værne ham imod, hvad vi idag kalder »attentater« – den slags var ikke ukendt i Europa.

Borgtårnets grundmål er som en meget stor villa, og det var i flere stokværk. I størrelse som gennemsnittet af danske middelalderlige borgtårne. Men hyggen? Se igen *Kernen* (navnet er jo dansk, idag svensk »Kärnan«) i Helsingborg. Rummene er ikke små. Ved Gurre er der »iland« fundet spor af huse, mellem dem et langt, der måske var stald. Der kan ha været mildere muligheder i fredelige tider. Vi ved, at Valdemars datter Margrethe jævnligt boede på Gurre, så ubeboeligt har det ikke været.

Myten om Valdemar og Tove her er romantik, og sene tiders idyldigteri (som »Gurresange«) er 1800-tallets natursværmeri og uden historisk grund.

Sandt er det derimod, at på Gurre døde Valdemar Atterdag 24. okto-

ber 1475, henved 55 år gammel (vi har ikke hans fødselsdato). Efter den voldsomme pestepidemi »Den sorte Død« midt i 1300-tallet kom der flere »efterpester«. Han var lige ved at få Sønderjylland hjem til Riget, gjort fri af lensherren dernede. Men døden kom. Det var på dødslejet, han skal ha sagt »Hjælp mig nu Esrum! Hjælp mig nu Soer! Og du store Klokke i Lund!«. Som god katolik havde han givet gaver for sin sjæls frelse, til Esrum Kloster, til Sorø. Og så havde han skænket domkirken i Lund kæmpeklokken »Maria Laura«.

Gurre var forældet. Erik af Pommern byggede den langt større borg »Krogen« ved Øresund (nu Kronborg). 1534 gik Gurre til Roskilde bispesæde. Det noteres ved overtagelsen, at ringmuren er »fordærvet«, og hovedtårnet er revnet, så det delvis må rives ned. Men to år efter kom reformationen. Den lutherske Roskildebisp skulle ikke sætte borge

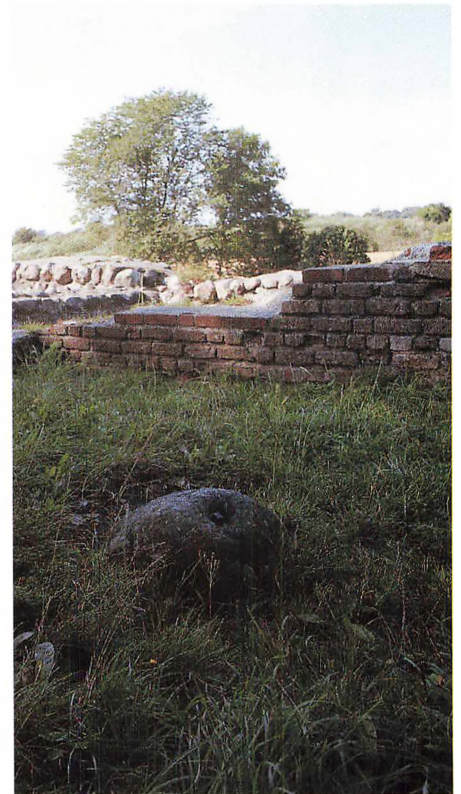
i stand. Gurre blev stenbrud. 1817 og et par gange til blev der »gravet«, men først 1928 tog »man« sig sammen. Arkitekten C. M. Schmidt fik gravet Gurre ordentligt ud og målt godt op. 1949 skænkede prins Peter af Grækenland Gurre til Nationalmuseet. Idag er ruinen sikret.

Søborg

Søborg ruin ligger 4 km syd for Gilleleje, lidt nordvest for Søborg Kirke. Søborg Sø er nu tørret ud, men skal vist til dels genskabes. Borgen blev bygget på en holm for enden af et næs, en halvø, hvor der er spor af volde, som måske er ældre end borgen.

Før Eskild blev ærkebisp i Lund var han bisp i Roskilde og byggede det ældste Søborg – eller ældre, for der er også spor af et tårn, som kan være ældre end Eskild. Men Valdemar den Store (1157-82) tog borgen fra Eskild – »ved list«, siger Roskil-

Søborg ruin var for nogle år siden mere synlig. Den er nu næsten borte i græs, men der ryddes. I stenen i tårnkælderen ses en rest af den jernring, fanger blev lænket til (billedet til højre).

Murresterne af Dronningholm ligger lavt i græsset, men planen er tydelig, med søjlebaser af granit.

detraditionen. Borgen blev ialtfald kongelig, gennem længere tid bygget ud til en borg med huse langs ringmuren, og med vindebro og borgkapel. I land groede Søborg by op og blev købstad. I den kirke (der står endnu) har en del af de gamle konger hørt messe.

Borgen blev brugt som en slags statsfængsel. Af kendte fanger kan nævnes prins Buris, sønnesøn af Svend Estridsøn. Valdemar stolede ikke på ham. Iøvrigt sad som fanger her Erik Lams uægte søn Magnus, ærkebisp Eskilds dattersøn Knud, bisp Valdemar af Slesvig, grev Adolf 3 af Holsten, hertug Valdemar af Slesvig, hans drost Tyge Abildgaard, og Søborgs klassiske fange, ærkebisp Jens Grand (i halvandet år). Myten om, at Valdemar Atterdag holdt sin dronning Helvig fangen på Søborg

er helt usikker. Kongerne brugte Søborg, og en del kongebreve er dateret her.

Borgen blev forældet, og den blev muligvis ødelagt under Grevefejden (1534-36). I 1577 fik lensmanden ialtfald lov at bruge ruinen som stenbrud.

Først 1850 lod Frederik VII ruinrattet grave delvis ud. Arkitekten C. M. Schmidt undersøgte den sagligt og grundigt 1913-47. Borgen havde et lille kapel, en rundkirke med en diameter på ca. 13 m, det mål, der ret fast går igen i rundkirkerne.

Byen Søborg havde endnu 1743 en brolagt gade, Kongensgade. Så svandt den ind til landsby, men kirken er værd at se, tydeligvis ikke en oprindelig landsbykirke.

Men Søborgs bedste historie, at her sad Jens Grand til Morten Mad-

svend drak vagten fuld og hjalp ham ud, så han kunne komme ombord i det skib, der efter aftale ventede ved kysten og sejlede ham til hans borg på Bornholm, Hammershus? Jens Grand sad her, og en fængslet bisp var en sag, som paven ikke tog let. Der forhandles. Jens Grand var en strid herre, så sagen var vanskelig. Paven sendte sit bud, Isarn, til Danmark, og så er den nøgterne sandhed jo nok, at Erik Menved klogt lod fangen stikke af, måske i den tro, at hans flugt var uønsket. Men da Isarn kom, havde kongen ingen bisp i fængsel – og havde ikke løsladt ham. For kongen og paven – og Isarn – en god løsning. Forhandling igen, og kongen blev af paven fritaget for den utålelige bisp. Til gengæld blev Isarn ærkebisp i Lund (1302-10).

Men på Søborg: mod nordvest er de nedre mure af et svært firkantet tårn. På gulvet (nu i græsset) ligger en svær sten, og i den er der en solid, ikke helt bortrustet jernring. Her var åbenbart fangehul. De har lov til at tro, at her sad Jens Grand, efter egen skildring: i sit eget skidt, i halvandet år til dagen for den dristige flugt – som kongen jo nok havde lagt til rette.

Dronningholm

Ved en vestlig vig af Arresøen, og én kilometer sydvest for Avderød, lå Dronningholm Slot. Da det blev bygget, lå det på en holm, men den er nu smeltet sammen med det faste land. Stedet kan undre, for »strategisk« havde det ingen funktion, det lå afsides. Arild Huitfeldt (1546-1609) skrev i sin »Krønike«, at Valdemar Sejr lod det bygge til sin dronning, Dagmar. Det har ligget smukt, men om det kunne være grund til valget af en byggegrund dengang, ved vi ikke. Dagmar blev gift med Valdemar 1205, og hun døde 1212, så slottet kan knap være bygget færdigt i hendes tid. Vilhelm La Cour mener, at det kan ha været til hans anden dronning, Bengerd, selv om folkeviserne synger, at hun var væmmelig. Huitfeldt levede 350 år efter Dagmar. Vi véd kun, at navnet var »Dronningholm«, og det nævnes første gang 1342, hundrede år efter Valdemars død.

Et smukt gotisk hovedhus af røde teglsten, 40 gange 10 meter. Der var to store hvælvede rum med granitsøjler i nederste stokværk. En sidefløj af mindre, sammenbyggede huse, og så måske flere huse af bindingsværk.

Arkitekt C. M. Schmidt gravede tomten ud og fandt spor efter et tårn. Han mente, det havde været ottekantet, 12 meter i diameter, men det var måske rundt. Ved senere udgravninger (Vilhelm La Cour), blev kun fundet spor af en fundament-

grøft, alle sten var borte. Uden om det hele var der en vold og en grav – volden yderst. Vold og grav er nu rekonstrueret – undtagen det stykke, vejen har taget. De voldstykker, der var levnet, blev desværre ikke ordentligt undersøgt. De er nu »inde i« det ny.

Vi hører intet om, at slottet har været brugt af kongerne, intet om, at noget skulle være sket på slottet. Det blev lensgård, og i 1500-tallet var det så forfaldent, at Frederik II lod sten og tømmer hente. Det samme gjorde Christian IV, måske mate-

rialer til Frederiksborg. Først i 1930-erne gravede C. M. Schmidt her, og siden som sagt Vilhelm La Cour. Dronning Dagmars »morgengave«? Det har De da lov til at tro, mens De standser på det smukke sted. Ruinfeltet er syd for vejen.

Haraldsborg

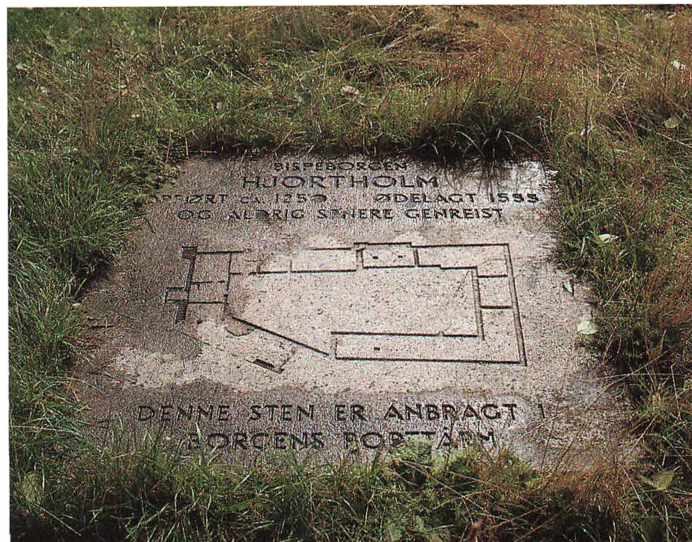
Haraldsborg lå ved Roskilde Fjords østkyst, »cirka 100 meter nord for havnen«, siger Vilhelm La Cour, men »nu er der intet at se på stedet. Man har i tide undladt at frede dette

Fundene fra Haraldsborg blev gjort i forrige århundrede. Her ses alterkalk og disk, rester fra af skåle, og mønter. Hvorfor Harald ikke fik tingene med sig, får vi aldrig at vide. Nationalmuseet.

Af Hjortholm ved Furesøen er kun svage spor synlige. Banken er senere, men dog markeret på et kort fra 1823.

På Hjortholm tomt er lagt en sten, der viser grundplanen, som Eiler Nystrøm fandt frem til.

historiske minde lige uden for stuedøren. Grundspekulanter lider ikke af sentimentalitet.«

Der er intet at se, ud over en svag hævnning af terrænet under huse og villaer.

Harald Kesja var Erik Egodes søn. Hans navn er vist et gammelt ord for en art spyd. Han byggede borg på banken lige nord for Roskilde for at »værne« byen, det er: i tysk stil at være byens »borgherre«. Han har et dystert rygte. Hans mænd brød ved nat ind til byens handlende for »med skarpt stål for struben« at tvinge dem til at rykke ud med, hvad de ejede, så byen blev »bragt til armød«. Han var gift med Magnus Barfods datter, men han skal have holdt så mange elskerinder i huset, at hun måtte høre på »de mange vuggers gænger« og se »frillebørnene tumle sig frit«. Da Harald sluttede sig til kong Niels' parti i tronkampene, rykkede Erik (senere Emune) mod sin egen bror Haralds borg. Saxo fortæller om borgens fald, og at der i borgen var et træårn så snildt lavet, at det som en stubmølle kunne dreje om sig selv – hvad det så skulle gøre godt for. Vore eksperter tvivler, blandt andet fordi stubmøl-

leprincippet ikke var nået til Danmark. Trætårne var kendt – se et i et kalkmaleri i Ål Kirke, fra tidligt i 1200-tallet. Men spinkelt har det været, for en sten fra et blidekast var nok til at splintre det. Harald gav op og flygtede fra sin borg. Det gik ham skidt. Erik fandt ham i landsbyen Skibet ved Vejle og lod ham halsugge. Haralds otte børn blev dræbt samtidig. De to ældre, Erik Diakon og Bjørn Jernside, blev dræbt samme år (1134).

Haraldsborg blev ikke bygget op igen. I tomten er fundet fem-seks hundrede mønter, tallet er usikkert, noget brudsølv, og rester af et sølv-låg. De yngste mønter er præget halvandet år før borgen blev ødelagt, så der er lidt tvivl: kan de være gravet ned under belejringen, eller senere? I så fald af hvem? Der er også fundet en guldfingerring, rest af en forgyldt sølvskål med glasflus-stene, og rest af en sølvforgyldt alterkalk med disk, smukt arbejde. Er det ikke plyndringsgods, har Harald haft dyrt indbo. Men hans og hans slægts historie i de år er barsk læsning.

Den store borgbanke med den fantastiske historie blev aldrig gra-

vet ud, ej heller bare en anelse rimeligt undersøgt. Nu er det forhindret af huse og villahaver.

Hjortholm

I sin sydøstlige ende tømmer Furesøen sig ud i Mølleåen, og lige her, nord for åløbet, lå Roskildebispenses middelalderborg Hjortholm. Idag ses svage murrester i græsset, og enkelte sten. Et oplysningsskilt fortæller kort om borgens skæbne. En græsgrøet høj er ikke en borgbanke, men kun sten og grus fra rensning af Mølleåen.

Endnu 1764 kunne Pontoppidan i sit »Atlas« fortælle, at der var rester af en borg, som havde været »vidtløftig«. Virums bønder hentede sten til at bygge skorstene af, og 1841 skrev historikeren J. G. Burman Becker, at der stadig var spor, men »gruset« blev brugt til vejmateriale.

1929 stod vandet i Furesøen så lavt, at biologen C. V. Otterstrøm fortalte Eiler Nystrøm, at der var et flisegulv synligt. Og så tog Nystrøm sagen op. Ruinen blev gravet frem og målt. En god del af borgtomten rakte ud i vandet, for søens vandstand er ændret. Men frem tonede

borgens plan: et aflangt stenhus, 60 meter langt, 40 meter bredt, præcist og godt byggeri med huse langs ringmuren, der er fra 1,10 til 1,40 meter bred. Tidligere fund af en granit-søjlebase og en kapitæl siger, at borgen har været smuk arkitektur.

Men hvad ved vi? Borgen nævnes første gang 1275. Eiler Nystrøm mener, at Roskildebispens byggede den ret imponerende borg, fordi han ikke var helt tryk ved sin borg i København. Den var kronen ude efter, og da København i 1400-tallet endte med at blive kongelig, var Hjortholm bispens hovedborg øst for Roskilde.

Bisperne boede her ret tit, også om vinteren, og mange breve er dateret Hjortholm.

1512 døde bisp Johan Jepsen her, ludfattig, for han havde ført stort hus, i »stor Præl med Sangere, Lege og anden Forfængelighed mere end Konning Hans – dog var han arme og fattige Mennesker god«.

Ikke reformationen, men Grevefejden 1534-36 blev enden på Hjortholm. 1534 gik grev Christoffer og

hans styrker løs på bispeborgen Dragsholm i Nordvestsjælland – og på Hjortholm. Peder Godske var høvedsmand på borgen. Tiderne havde ændret sig. Borgen var bygget i tidlig middelalder. Se på terrænet idag. Der er fra borgen ikke langt til det højere land mod øst. Kanonerne var nu trumf. Mod dem var Hjortholm hjælpeløs, ved selve sin placering. Peder Godske holdt ud og gav sig først, da »værnet«, vægtergange og hele slotsmuren var skudt i grus. 1. maj 1535 kapitulerede han – mod fri »afgang«. Byttet af indbo og »klenodier« fyldte 60 vogne. Men Roskildekapitlet takkede Peder Godske »som en ærlig mand, at han holdt borgen så længe«. Hjortholm var ruin. Gods og jord kom under kronen.

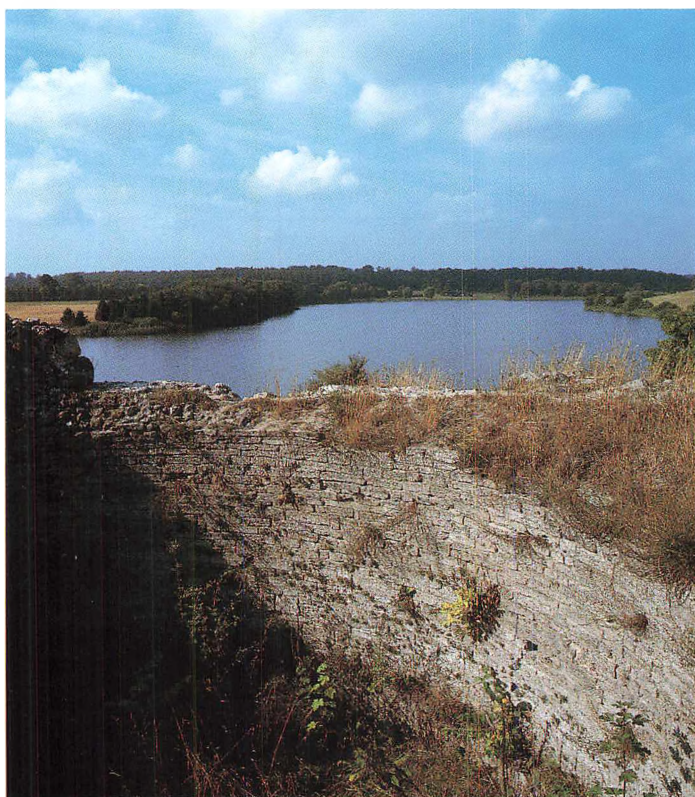
Men det var Vedel Simonsen, der opfandt historien om, at det var på Hjortholm, Valdemar Atterdags dronning Helvig skulle ha dampkvalt kongens elskede Tove, som folkevisen synger. Bortset fra, at sagnet om Tove drejer sig om Valdemar den Stores elskede Tove, så er det utro-

ligt, at Vedel Simonsen kunne tænke sig, at en dansk dronning som gæst i Roskildebispens hus skulle dampkvale en pige i bispens badstue. Historien er »folkevisе-knaldroman« og har intet med Hjortholm at gøre. Men på stedet: så sølle det hele ser ud idag – her lå engang en stor, stærk og velbygget borg.

Bastruptårnet

Bastrup Stenhus, eller Bastruptårnet, er den til dato uløste gåde i raderne af Nordsjællands borge. Få kilometer vest for Farum ligger Bastrup Sø. Omtrent midt på søens nordkyst ligger ruinen, der er Danmarks mærkeligste. Den tolkes som de smuldrende rester af et gigantisk rundt tårn. De lærde er ikke helt enige om størrelsen, men borghistorikeren Rikke Agnete Olsen er enig med Vilhelm La Cour om, at diameteren er næsten 21 meter. Selve rundhuset i Øster Lars på Bornholm er henvend 16,5 meter, så Bastrup er små 5 meter sværere. Og mens Øster Lars har mure (meget uregelmæssige), der er henvend 1,75 meter tykke, er Bastrups godt 6 (*seks!*) meter svære. De er bygget af kampesten i mørtel og klædt med smukke, firkantede frådsten. Vi er oppe i en dimension, der er helt usædvanlig, også europæisk set, og enestående i Norden. Der er fundet spor af voldgrav og vold, og pælehuller til byggestilladser, men ikke spor af andre bygninger. Tårnet blev bygget på et næs i søen, med vand på de tre sider. Det er nu ændret.

Hvem byggede, og hvorfor? I 1100-tallet, menes der. Tanken var kontrol med vejnettet fra Nordsjælland mod Roskilde, og så vel fast borg for bygherren – som vi ikke kender, men nok en mand af »Hvideætten«. I et af kong Niels' breve nævnes en Ebbe de Bastrup. Vi hører om Skjalmsønnerne Asser, Ebbe og Toke. Svend (Grade) gjorde Ebbe til sin mand i Roskilde, så han i

Det indre af Bastruptårnet viser med sin præcise cirkel, at tårnet er bygget af en af de udenlandske bygmestre. Samtlige fotos i denne artikel: Kåre Lauring.

Bastrups ydre er idag helt groet til. Et luftfoto fra 1966 viser ruinen mere bar, og før krattet blev ryddet. Nationalmuseet.

kongsemnefejden (Svend, Knud og Valdemar) nu ledede kampen på Sjælland. Det endte i, at Knud erobrede Roskilde, og Ebbes gård blev svedet af. Ebbe flygtede til Skåne, hvor han døde. Var det ham, der gik i gang med at bygge stort i Bastrup?

Der er gættet på, at »tårnet« ikke skulle ha været ret højt, »kun til ud-kik«. Det lyder sært. Der skal være spor efter en central pæl og en art »stjernelagte?« loftbjælker. Er det rigtigt, har man altså ikke tænkt det nederste rum hvælvet. Hvor højt skulle det ha været? »Skulle ha«, for det er rimeligst at tro, at det aldrig blev bygget. Hvor høje mure kunne mørtelmuren ha båret? Er Ebbe byg-herren, har han vel ikke nået at få

noget færdigt. Var det blevet meget højt, har nedrivningen været et arbejde, og hvorfor? I den sære rund-bygnings enorme mur er der jo ikke genbrugsmaterialer, ud over klædningen af frådsten, og den kunne jo være skrællet af. Var et kolossalt tårn revet ned her, ville terrænet være begravet i grus og sten. Der tales om grusdynger, der er ryddet væk. Hvor store? At et stort tårn skulle stå øde og tomt er heller ikke troligt. Vi hører intet om det. Intet nævnes, vi har kun den utrolige og imponerende nedre del af et bygværk, der virker meningsløst. Hvorfor den vanvittige murtykkelse? Meningen er for os idag en gåde. Sandsynligvis blev det underlige byggeri

aldrig stort højere, end vi ser det.

Først sent fik man øje på ruinen. Frederik VII købte stedet for 200 rigsdaler, men det skånedes ikke stedet. Ingen solide undersøgelser fulgte, »tårnet« smuldrede bare. Og 1925 blev der, så utroligt det lyder, bygget en villa kun 27 meter fra ruinen fod. Endelig, i 1965-66, blev stedet rimeligt ryddet op og sat i stand.

Glemte af de gamle krønikeskrivere, glemt af historikerne, en stadig uløst gåde for vore arkitektureksperter – og knap noteret som noget særligt, ligger ruinen dér som en uforklarlig hilsen fra vor tidligere middelalder. Vi kan gætte, men vi véd ingen ting.

Gustav Wied, August Strindberg og Nordsjælland

Af Erhard Grimstad

I Nordsjælland udspandt der sig i 1888 et helt Strindbergsk drama – med deltagelse af digteren selv. Involveret var også Gustav Wied, bysbarn og hjertebarn med forfatteren, der var museumsforvalter i Vikingskibshallen i 25 år og nu er næstformand i Gustav Wied Selskabet.

Når man skal tegne et portræt af en digter, er det nærliggende at ridse nogle træk op fra vedkommendes liv. Og naturligt starter man med fødselsdato og år.

Jeg skal skrive lidt om *Gustav Wied* og hans færden i det nordsjællandske. Så lad mig starte med hans fødsel.

Han er født den 6. marts 1858 på Holmegaard ved Nakskov og påstår i sine erindringer, at han selv kan huske begivenheden!

Som gårdmandskone var hans moderlige ophav ved at kærne smør, som skulle udstilles i Nakskov på en landbrugsudstilling. Umiddelbart inden hun var færdig, kom der besked om, at nabokonen – fru Jessen – var kommet på besøg. Der blev givet bud om at koge chokolade, som derefter blev nydt af damerne.

På forespørgsel om, hvor tæt forestående fødslen var, fortalte den vordeinde moder, at der faktisk var sendt bud efter »madammen« hvortil fru Jessen erklærede, at i sådan et hus ville hun ikke være, og hun drog hastigt hjem.

Senere ankom »madammen« fru Mencke. Hun var svært fortrukket og var også ved denne lejlighed mærket af alkohol.

»De kommer for sent – madam Mencke«, meddelte Gustavs stolte moder og præsenterede sit afkom.

Madam Mencke gik derefter i gang med de for sagen nødvendige ting som afvaskning og svøbning med videre.

Men, som Gustav Wied bemærker i sine erindringer: »Fuld var hun og tumlede fælt med mig. Snart havde jeg Hovedet nedad og snart Bene. Jeg tænker dette er Grunden til, at jeg altid senere har været lidt underlig!«

Samme madam Menckes ægteskab var mærkeligt. Hun var jorde-moder og alkoholiker – hendes mand var ligkistesnedker og afholdsmand. De sov til middag i hver sin færdige kiste. Men deres ægteskab skulle trods alt have været ganske harmonisk. Dog barnløst – som Gustav Wied bemærker.

På sin vej gennem livet kom Gustav Wied rundt i det ganske land. Efter at være udlært som boghandler tog han studentereksamen i håb om, at denne eksamen ville føre ham til det endelige mål i livet, nemlig forfattergerningen – eller måske en tilværelse på de skrå brædder. En drøm, der i øvrigt blev grundlagt allerede som barn, hvor han opførte

stykker for sine søskende og kammerater.

At erhverve denne eksamen blev væsentligt vanskeligere, end han havde forestillet sig. Han troede, da han startede, at det ville tage cirka halvandet år, men det kom til at vare ikke mindre end syv lange år. Han dumpe-dede ikke mindre end tre gange. Først den 10. juli 1886 kan han i sin dagbog tørt konstatere: »I Dag kl. 10 ½ blev jeg Student (2den Karakter).«

Allerede under sin studietid opdager den efterhånden ikke purunge Wied, at der kan tjenes en skilling ved at give lektiehjælp. Da han endelig kan smykke sig med titlen kandidat, ernærer han sig ved at etablere sig som huslærer. Og det er i disse år, han kommer land og rige rundt. Han ansættes simpelt hen på godser og herregårde som huslærer og stifter samtidig bekendtskab med en lang række af tidens personligheder. Det er også i denne periode, han har en meget spændende oplevelse i det nordsjællandske.

I Tårnbæk havde *August Strindberg* slået sig ned med sin hustru Siri von Essen og deres børn.

Efter et dramatisk optrin i Sverige med retssag og – efter Strindbergs mening – forfølgelse søgte han arbejde i Danmark.

Men den urolige Strindberg følte sig indelukket i Tårnbæk. At det forhadte Sverige lå så tæt på, nagede hans sind, og, hvad der var særlig slemt var, at netop i disse år nærmede Strindberg sig sindsygens mørke rædselsland. Han var på randen af skilsmisse og forfulgte og hånede sin hustru ved enhver lejlighed.

Pludselig blev han af en grønthandlerske, der havde hørt, at han ønskede at finde et andet logi, gjort opmærksom på, at der i Holte lå en fornem lystgård, ejet af en adelig frøken, der modtog pensionærer for næsten ingen penge! Strindberg slår omgående til, og flytningen finder

sted. Og hermed indledes et drama, hvori også Gustav Wied hvirvles ind.

Lystgårdens navn var Skovlyst. Den var beliggende ved foden af Geels Bakke og ejedes af en dame ved navn Anna Louise Frederikke Frankenau.

En i sandhed besynderlig dame. Høj og slank og med fordums skønhed i sine træk. Den lokale befolkning omtalte hende imellem som baronesse de Frankenau, men opfattede hende samtidig som en fabel af gådefuld art. Ejendommen havde hun arvet efter sine forældre, og efter deres død forfaldt alt omkring hende. Ifølge rygten var hun i sin ungdom ude for den klassiske ulykkelige kærlighedshistorie og blev med årene mere og mere ensom i sin frøkenstand. Gik omkring i antikverede, forvaskede kjoler og forsømte ganske sit ydre.

Som det ofte går for mennesker, der føler sig svigtet, kastede hun al sin kærlighed på dyrene.

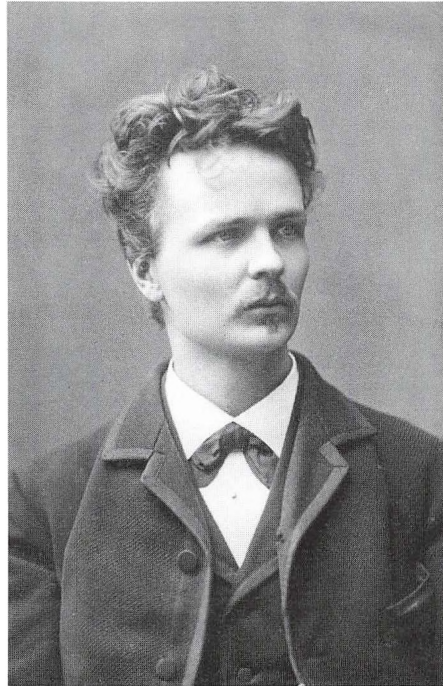
Skovlyst udviklede sig samtidig med forfaldet efterhånden til en hel Noahs Ark. Det vrimlede med høns, kyllinger, ænder, gæs, påfugle, kalkuner, heste, køer, kaniner, får, lam, katte og hunde. Man så ofte frøken Frankenau bærende på en af de mindste skabninger, f.eks. en ælling, der pippende stak hovedet frem i den dybe udskæring i hendes forvaskede og lappede kjole.

Af særlig interesse var en ældgammel, radmager hane, der havde for vane under stort besvær at hoppe op på skødet af hende. Den havde hun givet navnet – af alle navne på denne jord – »Himmelspræt«!

Der er for mig ingen tvivl om, at bemeldte hane to år senere genopstår i »Livsens Ondskab« under navnet »Hanemortensen«.

Af hunde ejede hun ikke mindre end otte, som alle var glubske, og som Strindberg hadede af et godt hjerte.

Frk. Frankenau modtog da også

August Strindberg (1849-1912).
Foto 1882. Det Kgl. Bibliotek.

masser af klager og måtte modtage en skrivelse fra Nordre Birks Politikreds, hvori det blev hende pålagt, at tre af hundene skulle bære mundkurv, og at hun i øvrigt skulle lænke sine hunde.

Som man kan forstå, var det et yderst særpræget sted, den sensible Strindberg agtede at gøre til sit fremtidige logi.

Til at styre landbrug og gårdens drift havde frk. Frankenau ansat en person, der – om muligt – var endnu mere bizar end hende selv. Og det er denne person, der i det følgende bliver hovedperson.

Hans navn var Ludvig Hansen. Han beskrives som mørk, tateragtig, ilter, fantasifuld og uberegnelig. I besiddelse af en vis robust charme, men samtidig afslører han gang på gang, at han er en fidusmager, der på forunderlig vis næsten altid forstår at sno sig ud af de vanskeligheder, hans væremåde og opførsel ofte medførte.

Ludvig Hansen havde tiltaget sig umådelig magt på gården. Han sty-

rede så at sige enevældigt, og den fjerne, drømmende »grevinde« lod ham uden indsigelse tage stort set alle beslutninger.

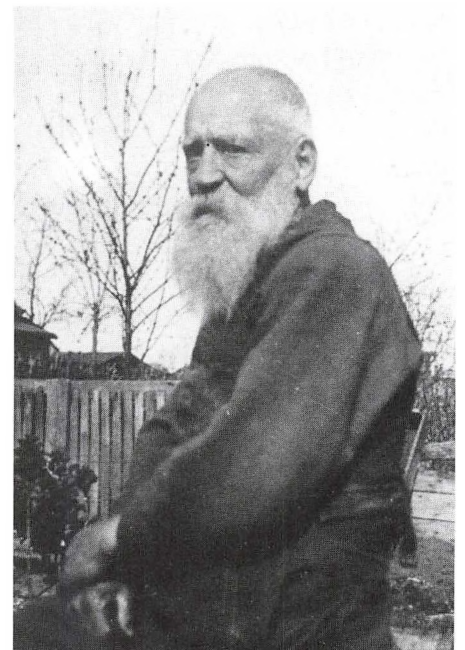
Den lokale befolkning så med undren på det mærkelige forhold, og snakken og rygterne gik. Man gik så langt som til at sende anonyme breve med advarsler mod den unge forvalter. Disse breve præsenterede frk. Frankenau for Hansen, og sammen beklagede de sig over menneskers ondskab og skadefryd. Efterhånden blev det en myte blandt folk, at der nok bestod et hemmeligt kærlighedsforhold imellem de to.

Dette var imidlertid ikke tilfældet. Sandheden var, at frk. Frankenau på et vist tidspunkt i sit liv erfarede, at hun havde en halvbroder! – nemlig bemeldte Ludvig Hansen.

Denne oplysning rammer hende helt ind i sjælen, og efter megen overvejelse beslutter hun at kontakte ham.

Da hun ikke kan klare gårdens

Desværre findes der intet billede af Ludvig Hansen fra Strindberg-perioden. Fotografiet her af den næsten 80-årige Hansen afslører, at det ikke var uden grund, at Carl Th. Dreyer valgte ham som apostel. Der er noget gammeltestamenteligt over hans fysiognomi.

drift, har hun fået den geniale idé at ansætte sin broder som forvalter på gården og på denne måde på smukkeste vis knytte familiebåndene og samtidig få rettet op på økonomien. Men det var en fatal og skæbnesvangere beslutning, hun traf!

Hansen magtede absolut ikke opgaven og foretog de mest ufordelagtige dispositioner, indtil det endeligt og uigenkaldeligt blev nødvendigt at afhænde Skovlyst.

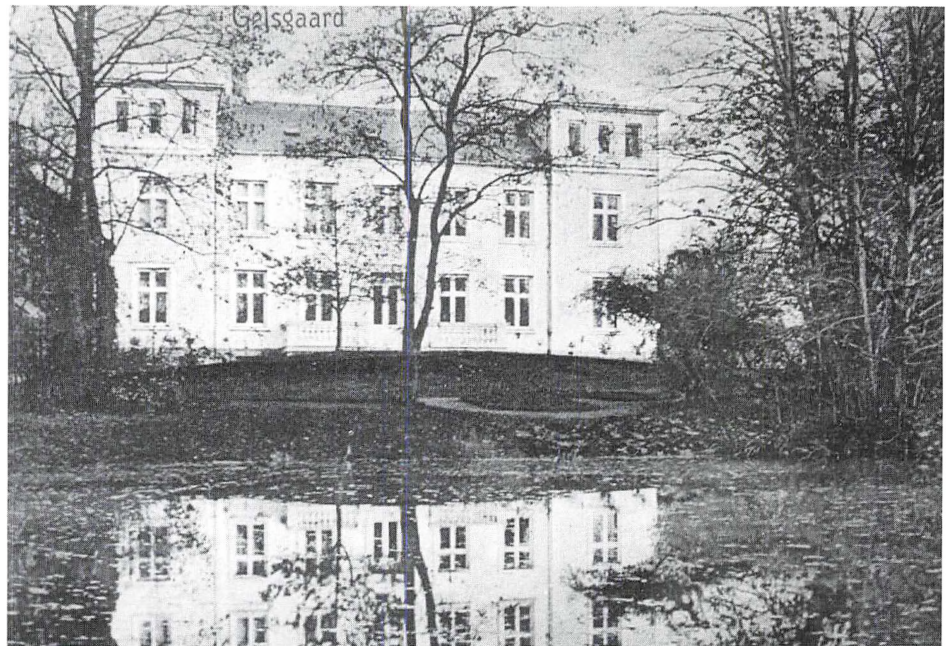
En af Hansens dispositioner var, at han ansatte to af sine søskende som medhjælpere. Så da Strindberg ankom til Skovlyst, mødte han den 15-årige Charles og – hvad der senere skulle vise sig at være fatalt – den 17-årige, yppige Martha Magdalene.

Til dette absurde sted ankommer familien Strindberg i foråret 1888. Afhentet i Tårbæk af førnævnte Charles, iført gammeldags liber, der er for stort! Charles kommer kørende i en stor, gammeldags karosse, der havde set sine bedste dage.

Strindberg havde på forhånd meddelt, at han ikke ville flytte ind på Skovlyst, før Siri von Essen havde meldt klar. Så han forblev i Tårbæk!

Havde han taget med, var han sikkert flygtet aldeles omgående. Hovedindgangen var spærret. Der var uorden og svineri overalt. Man måtte ind ad bagvejen over en smudsig gårdsplads. Vejen hertil blev imidlertid spærret af et kobbel rasende hunde. Da døren til logiet blev åbnet, slog en stank de indtrængende i møde, som senere blev beskrevet som »en Blanding af Skyllevand, urent Linned, gamle Klæder, raadent Kød og vaade Hunde«. Der manglede møbler, der var ingen gardiner, gulvet var tilsvinet af hundenes efterladenskaber. Der var simpelt hen ubeboeligt!

Frk. Frankenau græd, Siri von Essen var rasende, og Hansen bedyrede, at han ikke havde haft tid til rengøring og istandsættelse.

Skovlyst, den nuværende Geelsgård, ca. 1910. Byhistorisk Arkiv, Søllerød.

Siri gik i gang med den helt store rengøring, hvori deltog al disponibel arbejdskraft. Efter et par dage var der gjort beboeligt i den fløj, som udgjorde det fremtidige Strindbergske hjem.

Som en understregning af det groteske faldt loftrosetten ned med et tordnende brag, der nær havde skræmt livet af den arme Siri og børnene.

Strindberg flytter ind, da forholdene er bragt i orden. Befinder sig til at begynde med godt. Er produktiv. I den forfaldne park er der på en lille ø en pavillon, som han bruger som arbejdsrum. Er fascineret af de bizarre personer. Opnår en slags venskab med forvalter Hansen, og alt synes således at tegne lyst og lykkeligt.

Men langsomt ændres tingenes tilstand. Fra at beundre det mystiske hos Ludvig Hansen begynder Strindberg langsomt at irriteres over hans upålidelighed og væremåde.

Hansen, der i begyndelsen betragtede Strindberg som alvidende, begynder på sin side at nære foragt for digteren. Han mener at mærke både

foragt og kulde i Strindbergs væremåde, og med sit hidsige gemyt lægger han ikke skjul på sit mishag. Og så tager begivenhederne fart!

Hansens forhold til frk. Frankenau tager sig hos Strindberg ud som et utilbørligt forhold – jf. rygterne. Hansen viser åbenlyst sit fjendskab, og begivenhederne optrappes.

Det begynder med, at en påfugl forsvinder, senere en kalkun og en and. Beskyldninger om tyveri flyger gennem luften. Naboen mistænkes. Et par snedkervende mistænkes og Strindberg beskylder selvfølgelig Hansen for tyveri. Frk. Frankenau erklærer, at det nok er ræven der er synderen. Fogeden tilkaldes, men sagen opklares aldrig.

Den store eksplosion kommer, da Hansen kort tid efter bliver klar over, at Strindberg har gjort tilnærmelser til hans lyshårede søster Martha Magdalene. Strindberg er i denne periode inde i en af de mange kriser, der prægede hans liv. Han anklager sin hustru for alverdens ting. Han nægter at have samkvem med hende, flytter op på et loftværelse og meddeler sig kun skriftligt til hende.

Aviserne får fat i historien. Maria Magdalene indrømmer, at Strindberg har forført hende, og Hansens vrede er på orkanstyrke.

Sommeren igennem øges stridighederne, og det, der startede som uvenskab og vrede, udvikler sig nu til regulært had mellem Strindberg og Hansen.

Nogle tyverier i omegnen af Tårbæk sætter Strindbergs fantasi i voldsom bevægelse. Han sætter forvalter Hansen i forbindelse med disse tyverier, idet han – Strindberg – har konstateret, at Hansen har været inde i arbejdsværelset og snaget i hans papirer!

I tyverisagen forekommer et nyt indbrud, og under forfølgelsen af tyven smider denne sin frakke. Strindberg får Hansen anklaget og påstår, at bemeldte frakke tilhører Hansen. Bevisførelsen er ikke stærk nok til at føre til sigtelse. Han har været under arrest, men løslades.

Derpå geråder de to i regulært slagsmål, hvorpå Strindberg med familie flygter og slår sig ned på Nyholte Hotel. Da han nu har efterladt

Den unge Gustav Wied fotograferet få år før mødet med Strindberg (1883).

indbo og bøger m.m., er han i vildrede med, hvordan han skal sikre sig sine ejendele.

Retssagen medfører, at man på grund af mange dunkle punkter ønsker at afhøre Strindberg, der tilsi- ges til at møde i retten.

Så går der panik i digteren. Efter en pludselig indskydelse og uden afsked med familien løser han billet til Berlin og flygter hovedkulds ud af landet. Det, han frygter, er, at sagen med Martha Magdalene, der også havde vidnet i tyverisagen, skal blive taget op.

Han meddeler Siri von Essen telegrafisk fra København, at han er på vej til Paris.

Hele sagen afsluttes med, at notabiliteter som Hørup og Peter Nausen blander sig i den polemik, der opstår. Der indsendes erklæringer, og digteren dukker atter frem. Under hele denne fantastiske historie har Strindberg været utrolig produktiv. »Frøken Julie« er blevet færdigarbejdet samt adskillige noveller og enaktere.

Og hvad kommer al denne tomult så den gryende forfatter Gustav Wied ved?

Jo, Wied har haft tæt forbindelse til Strindberg – der, på sin side, har haft forbindelse med de københavnske teatre og forsøgt at få sine stykker opført. Strindberg havde en drøm om at få etableret et forsøgsteater i lighed med det i Paris etablerede »Teatre Libre«.

Og det er her, Gustav Wied kommer ind i billedet. Han arbejdede også på denne tanke sammen med Edvard og Georg Brandes, Herman Bang og flere andre.

Det lykkes at etablere et forsøgsteater én eneste gang, på Dagmar-teatret. Her opførtes tre af Strindbergs stykker, nemlig »Paria«, »Den stærkeste« og »Creditorer«.

I hovedrollen i sidstnævnte stykke optrådte en spinkel yngre mand med lidet held. Det var Gustav Wied. Dette var den eneste gang Wied stod på en scene. Han slap meget meget dårligt fra rollen. Uden liv og bevægelse hviskede han sine replikker frem, mens publikum råbte: Højere, højere!

Anmeldelserne var heller ikke bli-

Alice Wied (født Tutein) sammen med to af børnene, Johan og Inger. 1898.

de. Dagbladet skildrer Wied som »en ung Mand med vildt voksende Skæg, der i Dagmartheatrets mest højryggede Stol fandt en haard nødvendig Støtte for sine febrilske Lemmer, og hvis svage Stemme i Begyndelsen paadrog sig adskillige Tilraab om at tale højere, indtil man indsaa, at det var Mennesket plat umuligt.«

Nationaltidende betegner ham som en dårlig kopi af Herman Bang (der havde instrueret Wied) og betegnede hans spil som »Kadaverkunst!« Politiken derimod skriver, at han havde: »en intelligent Opfattelse af Rollen og viste Talent.«

Ny Jord er heller ikke helt utilfredse, idet de skriver: »... han gav et gribende Billede af den forpinte epileptiske Maler, der tilsidst dør i Krampe.« Men Aftenbladet siger barsk, at de anbefaler ham »at søge Engagement i Cirkus i Egenskab af Bugvrider.«

Sådan begyndte – og sluttede – Gustav Wieds optræden på de skrå brædder. Hans tilknytning til teatret

Gustav Wied fotograferet sammen med Agnes Henningsen, hans nære veninde gennem hele livet. 1892.

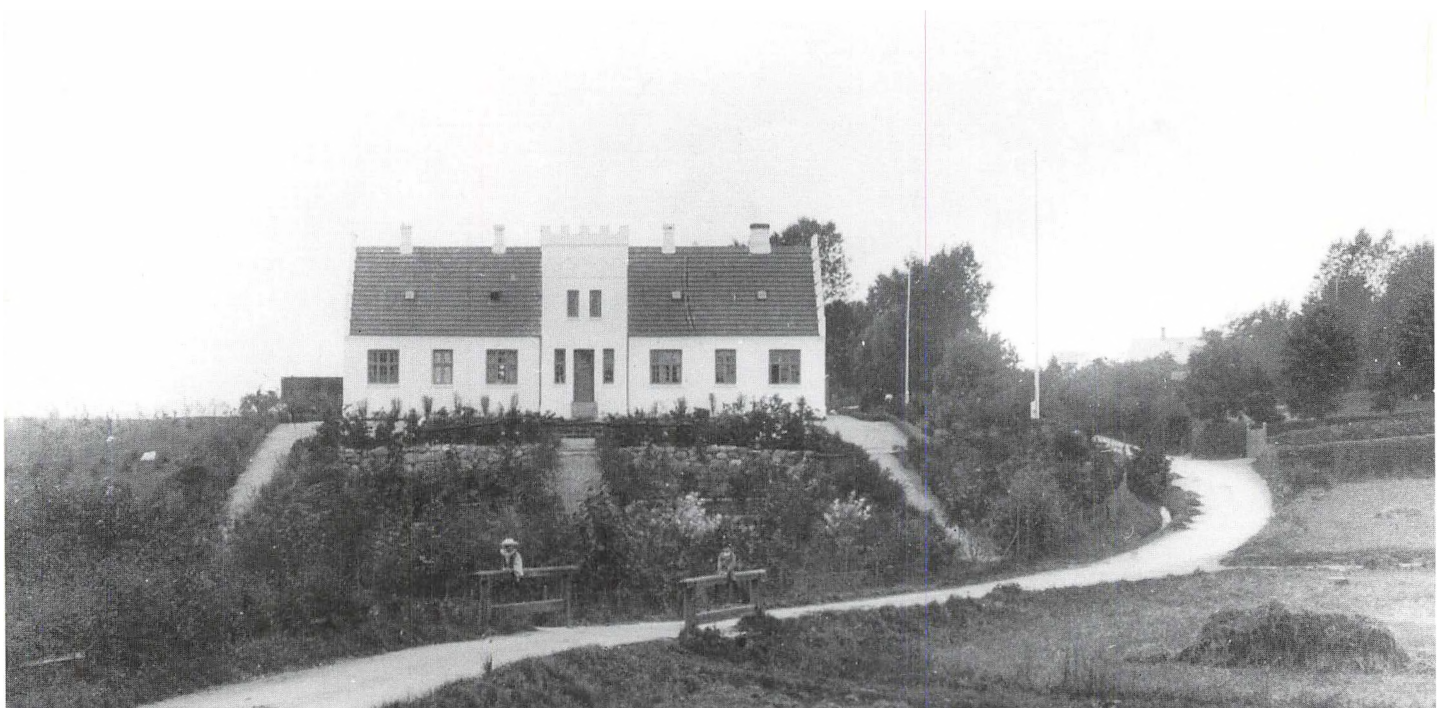
kom til udtryk i at skrive for det. Samme år udgav han sørgespillet »En Hjemkomst«. Det gik på sam-

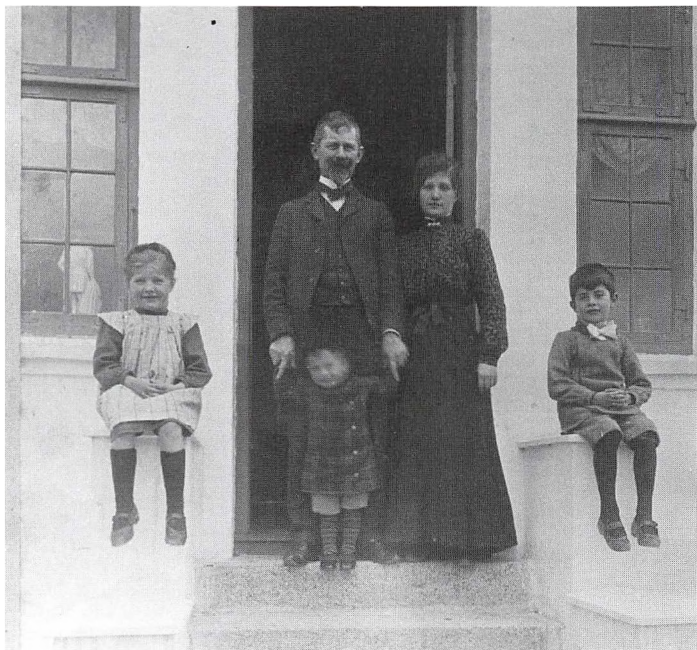
me måde som med forfatterens optræden. Det blev opført én gang. I Glostrup. I en afholdsforening!

»Frk. Julie«, hvis tilblivelse fandt sted på »Skovlyst«, fik sin førsteopførelse i København den 15. marts 1889 i Studentersamfundets lille, improviserede teater. Hovedrollen blev spillet af Strindbergs hustru, Siri von Essen, og Jean af en ung skuespiller ved navn Schrive.

Under prøverne blev Strindberg voldsomt jaloux på Schrive. Anklagede Siri for utroskab og kom med de mest horrible beskyldninger. Forbød Schrive adgang til hjemmet i Holte og indkasserede til gengæld et brev fra Schrive, som han betegner som »Et sjofelt Brev det vil tage Aar at glemme.« Gustav Wied blev inddraget i fjendskabet. Strindberg sjoflede ham. Og Schrive, der mente, at Wied havde sladret om fortroligheder, truede med at skyde ham. Wied var rædselsslagen og gik omkring i evig frygt. Men forestillingen kom op og blev en tordnende succes.

Gustav Wieds nybyggede hus »Kastellet«. Navnet tilskrives forfatteren Walther Christmas, der ved et besøg ikke kunne finde familien. Efter at have været hele huset igennem fandt han dem omsider i haven. »Nu har jeg været hele Kastellet igennem«, sagde han, »og saa er I her!« Gustav Wied tog navnet op, og det er stadig villaens navn.

Familien Wied
samlet ved
hoveddøren.
1902.
Fotografierne på
side 23, 24 og 25
er alle udlånt af
Roskilde Museum.

Gustav Wied fortæller, at Strindberg havde overværet en del af forestillingen gemt bag en halvt tillukket dør. Ved stykkets afslutning var han gået ned på gaden, og mens publikum jublede, hentede Wied digteren. Da han kom op, så han et kort glimt af sin hustru og den unge Schrive, hvilket var nok til at få hans sygelige skinsyge til at flamme op. Genier er ikke nemme at omgås!

Som tidligere nævnt er Gustav Wied på dette tidspunkt ved begyndelsen af sin karriere. Efter megen omflakken havner han 10 år senere i Roskilde. Med årene krævede han mere og mere ro for at kunne arbejde, og det var indirekte hans livs veninde Agnes Henningsen, der anbefalede ham at flytte til Roskilde. Grundene var billige, og med jernbanen var det nemt at komme til København, når det drejede sig om sager med forlæggere eller andre møder. Han havde også faste lørdagsrejser, hvor han ordnede sine mange gøremål.

I år 1900 stod hans nybyggede hus færdigt, og familien flyttede ind. Den bestod nu af Wied, hans hustru Alice (født Tutein) og tre børn. Senere flyttede også hans forældre ind.

I »Kastellet«, som huset kom til at

hedde, fandt han den ro, som var en nødvendighed for hans litterære produktion. Måske skal man kalde det den »ydre ro«.

Den indre ro fandt han vel aldrig. Den spænding i hans sind, der kom til udtryk i hans kunstneriske formåen, blev med årene mere og mere belastende for ham. Melankolien, sortsynet og et tiltagende dårligt helbred tog overhånd, og i 1914 døde Gustav Wied. Og han døde for egen hånd. Livet blev ubærligt.

Men, som sagt: De første 10 år i Kastellet var relativt lykkelige, og digteren skrev en lang række af de romaner og skuespil, som i dag er læst og elsket. Byen husker endnu sin satyr.

Masser af myter verserer stadig blandt folk. Mere eller mindre sande velsagtens. Og dog! Enhver myte siges jo at søge sin mor.

Rap i replikken har han været. Det fortælles, at Wied en dag gik i sin have og puslede med blomster og bede sammen med sin lille søn Johan. Denne var et ualmindelig smukt barn. Pludselig blev idyllen afbrudt af en lokal »fru Heilbunt«, der over hækken højt spurgte: »Du godeste – hvis er dog det kønne Barn?« Gustav Wied stoppede sine

gøremål, kiggede opmærksomt på den lille fyr, vendte sig mod damen og sagde: »Naa ham. Det er én min Kone har faaet med en Sergent ude fra Kasernen.« Det blev der talt meget om den sommer.

Gustav Wied kom aldrig på finansloven. Det meste af sit liv led han under en særdeles dårlig økonomi. Men i de sidste år bedredes det betydeligt. Så meget, at han et enkelt år var byens næststørste skatteyder. En stærkt medvirkende årsag var, at han var slået igennem i Tyskland, hvorfra der kom en virkelig god indtægt.

Måske var den rigelige indkomst årsagen til, at Roskilde besluttede at fejre sin tilsyneladende berømte søn ved at opkalde en gade efter ham – eller rettere efter hans hus – Kastellet. Dette meddelte man digteren.

Hvis man havde troet, at forfatteren ville blive imponeret eller ydmyg tog man fejl. Gustav Wied svarede byrådet: »Hvad Fanden rager det mig.«

Næh, det var ikke på den måde, satyren ønskede at blive husket. Men vejen kom til at hedde Kastelsvej, hvilket den hedder den dag i dag.

100 år er gået, siden disse begivenheder fandt sted, og selv om det i visen siges, at »om hundred år ar alting glemt«, så er det en sandhed med modifikationer.

Digterne Wied og Strindberg lever. Selv forvalter Hansen er fuld af liv. Som kuriosium kan nævnes, at han i fremskreden alder medvirkede i filmen. »Blade af Satans Dagbog«. Selveste Carl Th. Dreyer engagerede ham til at udfylde rollen som – Apostelen Jacob!

»Kastellet« ligger fredeligt på sin bakketop, og også »Skovlyst« eksisterer. Under navnet »Geelsgård« er det i dag behandlingshjem for børn. Ombygget og renoveret. Men stadig beliggende ved foden af Geels Bakke i det smukke Nordsjælland.

Sommerglæder

Af Godfred Hartmann

Hos os alle er der en trang til at erindre og holde fast i de tider i vort liv, der ikke kommer igen.

Selv tykmælken smagte bedre dengang. Godfred Hartmann skriver her om sin barndoms lykkelige somre i Horneby.

Det var en ren tilfældighed, der satte mig i gang med dette her. En lille grøn bog i reolen: Elin Nordman, »Vandring i usynligt rum«. Nu ligger den på natbordet et par dage.

Som barn havde hun boet på Pilegaarden i Horneby sammen med sine forældre. Det havde min søster og jeg også, og vi havde de samme gode sommerminder deroppefra

som hun. Jeg rodede i gamle fotografialbummer. Der stod vi. Det kan vel være 70 år siden, men det var, som om det hele alligevel stod så klart for mig – alt det, der hørte til den tabte tid. Barndommens lykkelige land.

Jeg ved, at Pilegaarden ligger i Horneby endnu, men jeg har ikke mod til at se den igen. Det er snart en halv snes år siden, jeg kørte forbi den. Men jeg kunne næsten ikke kende den igen. Der var bygget på markerne, stalden var revet ned, og hønsegården med det store kirsebærtræ var forsvundet. Nu lå der huse overalt, hvor der før bare var en vejgaffel og en lille købmandshandel med Rich's og en mopset dame, der var sikker på, at hun kun solgte det til landliggerne, som de havde glemt at købe i Tjalken nede i Hornbæk.

Vandvognen var ligesom Tyren Valdemars solide ægteseng fast inventar på den brolagte gårdsplads i Pilegaarden. Senere blev ægtesengen flyttet om bag stalden – måske var det af blufærdighedshensyn. Vandvognen blev af den nyanskaffede gråskimlede belgier kørt ud på marken, og indholdet tømt ud i slimede træbaljer.

Fuld af beundring ser jeg op på Johannes Nielsen. Han havde endnu ikke overtaget Pilegaarden. Camilla havde stadigvæk styr på alle skinkerne på loftet, og Ole Nielsen lærte aldrig at blive helt tryk ved gårdens mange dyr. Kun i hønsegården følte han sig sikker.

Pilegaarden blev klædt af til skindet, for der var penge i Pilegaarden – i Kildegaarden – i Ringgaarden – i Teglstruphøj – i Køromgaarden, og hvad alle gårdene hed deroppe.

Mon fotografiet af Elin Nordman og hendes familie hænger ude på loftsgangen endnu? Det gør det sikkert ikke. Det var brunt og bleget, ikke af solen, men af ælde. Det hang mellem pølser og røgede skinker, der dinglede hen over en kæmperulle fyldt med kampesten. På gulvet lå der korn og store træskovle slidt af brugen, så sol kom der ikke meget af på det loft, hvor fluerne summede, og flagermusene hang med hovedet nedad, når de gik i dvale hele vinteren.

Gårdmanden Ole Nielsen og hans kone Camilla vidste godt, hvem det var, der hang der ude på loftet, hvor der lugtede af hendes skinker. Det var ikke en hr. hvem som helst, der sad i midten på trappen ud til haven omgivet af sin familie. Det var Nationalmuseets mægtige direktør gennem mange år, Sophus Müller. I flere somre lå han på landet på Pilegaarden, »hvor Stuerne er store og lyse, og hvor Haven har Lysthus og bede med Konkylieand ...« Ordene er Elin Nordmans, Sophus Müllers datter.

Min far sad ikke på trappestenene omgivet af sin familie. Han gemte sig om sommeren i hønsegården under det store kirsebærtræ. Hans liggestol var umagelig, og den stive stråhat af Panamastrå, som han var så stolt af, var skæv, fordi han ved et uheld var kommet til at sætte sig på den i Hornbæktoget. Da han trådte ud af toget, var han barhovedet, og det plejede han ikke at være. Det var givet, at der var noget galt. I hånden havde han sin nye hat fra Brødrene Andersen. Den var flad som en af de store grammofonplader. Han så helt forskrækket ud og hilste ikke på stationsforstanderen, der havde fået det hvide sommerbetræk på kasket-

Johannes har sat min søster og mig op på de skikkelige heste. Den hvide forsynede gavmildt mit rustrøde tøj med sine hår – sikkert til min mors fortvivlelse. Hun var dog altid klar til at forevige os med sit sammenklappelige Kodak-apparat.

ten. Han havde sit grønne afgangsfalg under armen, og hans hvide lærredssko var nykridtede så de dampede, når han smilende gik op og ned ad perronen.

Hatten kom under damp og strygning hos en hattemager i Købmagergade, men den var og blev skæv – så det var kun i hønsegården, at han bar sin skæve og dyre stråhat. Den egnede sig ikke til promenade i Tivoli eller på Østergade de varme sommeraftener, hvor min mor gik over på åsen i Horneby og plukkede blomster til de vaser, hun havde med i knirkende kurvekufferter. De var af fisker Kuhlmann på hans hvidmalede skib »Dannebrog« sammen

med pelargonier i zinkbaljer ad søvejen blev fragtet til Hornbæk.

Det var lidt af et problem og et slid at få rettet op på Camillas møblering i den nyfærniserede havestue på Pilegaarden. Det gjaldt om at være taktfuld. To verdener, hvor stadsestuen var »et Ingenmandsland mellem to Husholdninger i Øst og Vest af det lange Stuehus af røde Tegl, der er Gaardens Ansigt mod Vejen.«

Hun flyttede også lidt om på billederne, men det gjorde ikke så meget. De blev hængt på plads igen, når vi rejste. Inde i havestuen var der to, og dem blev der altid byttet om på. »Ruth samler Aks paa Boas Ager«

kom hen over sybordet, og den læsende Abate hang, mens vi var der, ind mod spisestuen. Kun Rafaels engle var urørlige. De hang altid over sofaen med de hvide antimarkasser, der beskyttede imod nakkens fedtede hår, og der blev de buttede børn hængende. At flytte dem ville både være sårende og helligbrøde.

Inde i spisestuen var der et hængeur, der skulle trækkes op en gang om ugen. Det havde en svag, lidt søvnlugtig tikken, som af uforklarlige grunde kastede et lidt monotont skær hen over stuen, hvis eneste liv, uden for de regelmæssige spisetider, var fluernes fortvivlede dødsdanskamp, når de var klistret fast til de morderiske fluefangere, der dinglede ned fra stuens to hjørner ind mod havestuen. Min mor foretrak åbenbart disse afskyelige slimede sager – som enhver dyreværnsforening forlængst burde have forbudt – fremfor den glaskuppel, der lignede en osteklokke med spiritus i en rand, hvor fluer og hvepse øjensynlig drak sig berusede med velbehag. En langt mere human måde, når man endelig skal tage afsked med livet.

Af uforklarlige grunde blev osteklokkens funktion sløret i køkkenet i selskab med brødmaskinen fra Raadvad, der kom i sving, når der kom lyst sigtebrød med bagervognen fra Esrom Dampbageri.

I vindueskarmen stod der altid tykmælksskåle – de klare fra Holmegaard med den blå kant foroven. Vi spiste tykmælk om aftenen – med åben dør ud til haven. Revet rugbrød og brunt puddersukker. Man kunne simpelt hen ikke komme saligheden nærmere.

Og dog – vi plukkede jordbær hos Nicoline på kanten af åsen på vejen op mod Klosterris, og hver dag blev jeg sendt op for at hente nye kartofler hos hende, fordi de var meget billigere og bedre end dem, fru Lybcke havde nede i Hornbæk.

Jeg kørte på min første cykel, som jeg pudsede hver aften; der stod »Ci-

tus« på stangen, og min far sagde, at det var latin og betød hurtig. Men det ærgrede min mor, når jeg forsyndede »Citus« med papstykker, som smældede mod egerne. Så lød den som en motorcykel. Min mor sagde, at man kunne høre mig, selv om jeg var langt borte. Det var jo også det, der var meningen.

Gardinerne var filerede. De slørede udsigten til gården, hvor der altid var liv. Der var to karle. – Villy og »Knolden« – som kiggede ind gennem hjertet på døren, når vi sad på gårdens das. Skulle Ole Nielsen til møllen i Havreholm, spændte han den raske, røde Frederiksborghest for vognen og stablede under meget besvær og stønnen bedstefar op i agestolen. Han boede som aftægtsmand hos Ole og Camilla. Da konen døde, fulgte Lars Nielsen med gården. Han var gammel og tyk og sad afventende som en udstoppet pølse på bukken med et udslidt hestedæken over de gamle, ophovnede ben. Han havde giftet sig til gården. Partiet har været godt, for Lars Nielsen kom fra små kår med sandede jorder i udkanten af »Rusland«, bakkerne nordover på vejen mod Villingebæk.

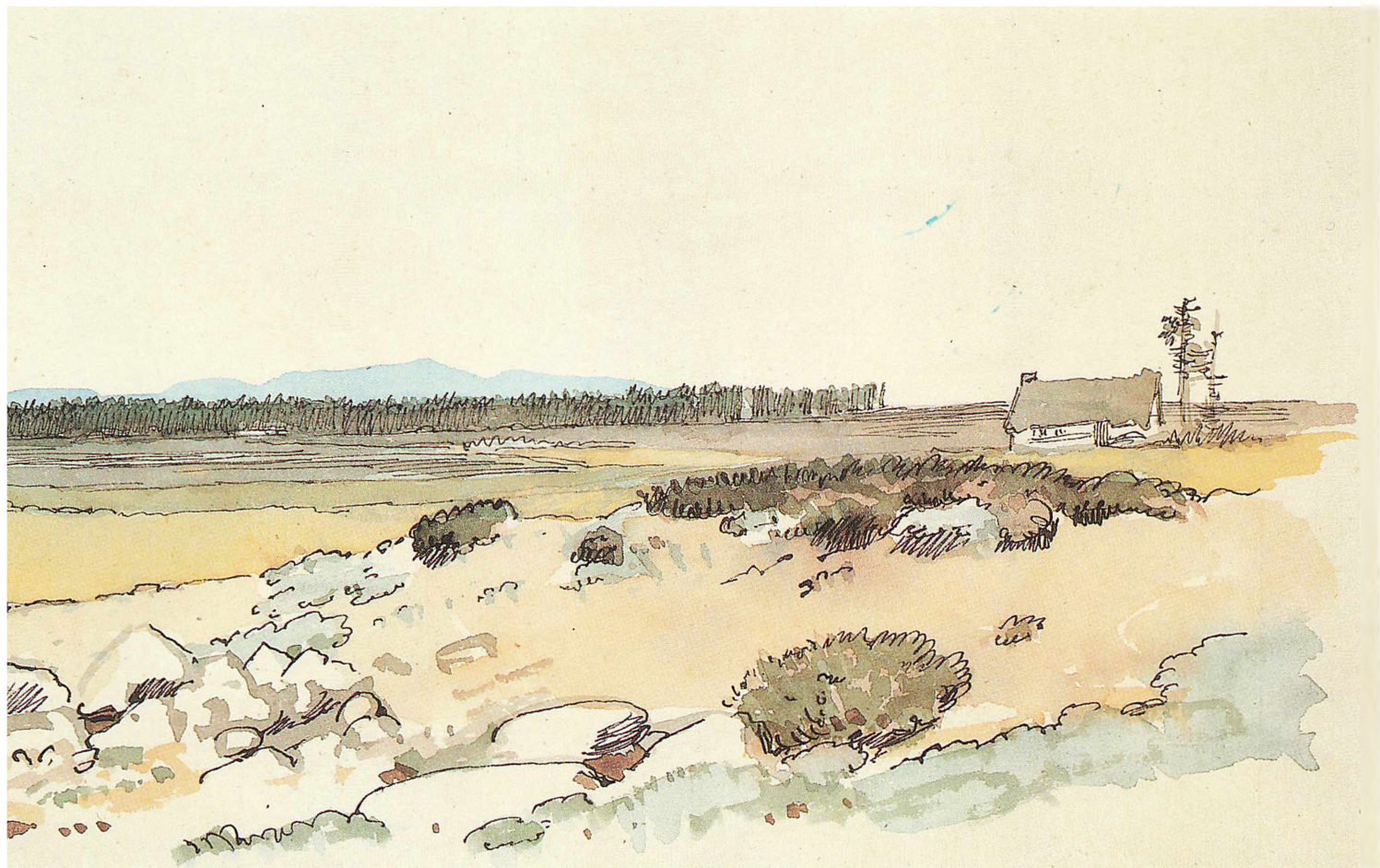
Den røde Frederiksborghest hed »Rolf«, og den var raskere i travet end den gamle hvide, der stod ovre i stalden og sov. Den holdt vi af. Ole Nielsens søn, Johannes, satte os op på den hvide, og min mor fotograferede os med sit gamle Kodak-apparat og sagde, at vi skulle se ind i linsen – og hun lagde filmen ud i solen i små rammer. Glemte hun os, lignede vi negre. Et år fik de en ny, spættet belgier. Ole Nielsen sagde med sin pibende stemme, at den var til det grove. De havde købt den på dyrskuet i Hulerød lige neden for badehotellet, der pludselig stod i lys lue en sommeraften. Så blev vi vækket i vores gavlværelse for at se ildskæret oppe bag bakkerne i Rusland, hvor den blinde kong Ødipus strakte sin krogede arm op imod brandskæret.

Akvarel af Johan Thomas Lundbye:
»Erindring fra Hornbæk 18 febr 1848.«

Når mor trak de filerede gardiner ekstra sammen og satte en hårnål gennem maskerne, så enhver udsigt til gården var udelukket, vidste vi, hvad der skulle ske. Hun fik et snerpet udtryk i ansigtet, som slet ikke lignede hende. Nu gjaldt det om at gøre sig fri af hendes årvågne blik. Pilegaarden fik besøg, og det var af tyren Valdemar.

Valdemar var en kæmpe med ring i næsen fæstnet til en lang stang. Efter tur gjorde den gårdene i Horneby sin opvartning med nyfødte slimede og ravende kalve til følge. Dens ankomst vakte altid forventningsfuld opmærksomhed. Hujende drenge og rødmeende piger, der fnisende overværede Valdemars kraftpræstationer, når den i sin kortvarige erotiske ydelser fik Ole Nielsens skikkelige røde ko til at gå i knæ ved den

Den 9. februar 1848 rejste Lundbye til avlsgården »Godthaab« ved Helsingør. Begeistret skriver han til sine venner om glæden ved livet på landet: »Disse 14 Fredens Dage har været mig sande Festdage.« Kan glæden udtrykkes smukkere end i denne akvarel?

uventede vægt, der pludselig blev lagt på dens spinkle bagparti.

Stakkels Ole Nielsen. Når Valdemar kom, var han synligt nervøs. Hans pibende stemme blev kvalt, når Valdemars følge kom med opildnende tilråb til den efterhånden udmattede avlstyr, der var ved at segne af træthed. Nogen spansk toreador lignede Ole Nielsen ikke. Frygtsom vimsede han rundt om tyren, mens Camilla var langt mere handlekraftig. Hun fjernede ganske enkelt halen på den afventende røde for at lette vejen til det egentlige.

Min farmor boede på Kildegaarden, og min mor bad hende jævnligt til te. Men hun forsømte aldrig at spørge Ole Nielsen om, hvornår Valdemar skulle benytte den solide ægteseng midt i gården. Hun ville rødme af skam, hvis andre end den loka-

le ungdom skulle overvære Valdemars forening med Ole Nielsens røde malkeko.

Kun min far syntes aldeles uberørt af al den tumult i gården. Han sad i sin umagelige liggestol under kirsebærtræet i hønsegården. Han læste – han småblundede. Men han havde altid sin skæve stråhat på hovedet.

Kildegaarden var anderledes. Den lå ikke ved vejen som Pilegaarden. Stuehuset havde klemt sig ind imellem staldbygninger og åsen. Den var rødkalket som Ringgaarden, hvor ejeren Carl Petersen må have haft en behagelig tilværelse. Han havde hestepension på Ringgaarden, hvad der øjensynlig var indbringende, for gårdejeren stod altid bag hækken med en lang pibe i munden og fulgte aldeles afslappet livet uden for hæk-

ken og så undrende på den fortravlede, forpustede og pibende Ole Nielsen på nabogården.

Skulle vi på skovtur, var det via Kildegaarden til åsen. I Klosterris Hegn var der myg og myrer, og turen op ad bakken var længere, end man troede. Der var også myg og myrer på åsen – men det talte vi ikke om. Vi havde kranse af egeblade om panden og var i sribet kadettøj, og vi trak skovjordbær på et strå til farmor, som sad med et sjal om skuldrene nede i den åbne dør ud mod haven. Under de duftende vilde kaprifolier længtes vi efter stranden og onkel Viggos badehus, hvor det vrimlede med ørentviste og mariehøns, som ikke drømte om at flyve op til Vorherre, men helt åbenlyst foretrak stranden i Hornbæk. I hjørnet stod der en hvid emaljespand, så vi kun-

Selv om der var ørentviste og mariehøns, holdt vi mere af at bade fra onkel Viggos badehus end at sidde på åsen ved Kildegaarden. Vi trak skovjordbær på strå, og på hovedet satte vi kranse, holdt sammen af fyrrenåle. Nu var vi klar til at besøge farmor, der sad i havedøren med sit sjal over skulderen.

ne skylle sandet af tæerne, og et skohorn på en knage. »Dette Skohorn maa ikke fjernes« stod der på en seddel, og der var en tyk streg under »ikke«.

Nede i strandkanten kæmpede blufærdige damer under badekåber for at frigøre sig fra den våde, slaskede badedragt. Min mors havde en stor sløjfe på brystet, der på en eller anden underfundig måde udviklede sig til en matroskrave på ryggen. De havde kunstfærdige badehætter med farvede gummiblomster, og altid vandskyende vat i ørerne.

Folk var blege. Men de var sunde, og de troede på havbadets undergørende virkning. I sribede badedragter løb ægtepar med hinanden i hånden i vandkanten, og de så gla-

de ud. En-to-tre-hop, en-to-tre-hop. Begeistrede talte de om J. P. Müllers livgivende system, når de efter deres løbetur atter kunne få vejret.

På vej op til Sarons hus, hvor billedhuggeren Kai Nielsen og hans kone Yanna boede i nogle år, kom man gennem en lang egeallé, der kuplede sig over hovedet på én. Den er fredet, og den er nok noget af det eneste deroppe, som ikke er ødelagt af tilflyttere i Gori-behandlede sommerhuse, der som konfetti er strøet ud over det hele.

Når vi lå på toppen af Ole Nielsens hølæs, kunne vi gribe fat i grenene, og der hang altid totter af halm oppe mellem de sensommermørke blade. Fra haven og køkken-

vinduerne så vi over mod »Rusland«, hvor den mere velhavende billedhugger Rudolph Tegner stillede sine skulpturer op, men dengang var der kun Ødipus – og det var vist også mere end nok. Vi kom ofte hos Kai Nielsen, for både han og hun var gode venner af min far og mor. Hun sad i haven på Pilegaarden med min mor og spiste jordbær fra Nicoline. Altid var hun i farverige kjoler, der flagrede som gevandter om hendes høje, ranke skikkelse, og vi kunne høre hendes syngende bergensiske mål, når vi lå oppe i gavlværelset.

De havde fået petroleumslampen ud i haven, og de spiste tykmælk af skålene med den blå kant. Når der var stille, lyttede vi til fiskekutterne, der stod ud fra havnen og sejlede

mod vest i solnedgangstragten. Så vidste vi, at fyret der ovre på Kullen var i gang, og fra fyrbakkerne på Nakkehoved sendte det store fyr med de slebne linser sine lyskegler i regelmæssige glimt hen over den lyse, rødmende sommerhimmel.

Når jeg besøgte dem i Sarons hus på min letløbende Citus, sad Kai Nielsen ofte ude ved vandtruget med sin skitseblok og sit trækul. I hurtige rids tegnede han Valdemar, når den kom på besøg – for også der gjorde den sin pligt og ægteskabelige opvartning.

En krum ryg, et par korte, strittende forben, og i det bløde ler formede han, hvad han havde set.

Det må også have været en sommerforlystelse, at han pludselig fik lyst til at male mig. I en stemning, der svingede mellem stolthed og skuffelse, når jeg så de andre cykle til stranden, gik jeg i solen op til ham, og jeg hørte hende synge sine norske sange ude i køkkenet og vaske alle glassene af. Der stod jeg henne i krogen ved et staffeli, og der lugtede af

farver og terpentint i solen. Han talte til mig for ligesom at holde min interesse fangen og fortalte mig om, hvad han lavede, og om tøsepigen Nina og Jan, som han hele tiden måtte ud i haven og se til, og når han talte, fik han sådan en mærkelig skæv rynke i panden, og det var, som om hans ene øje blev større end det andet, og så lo han, så den vorte, han havde på kinden, gik så mærkeligt op og ned.

Men en dag lå jeg på møddingen med ansigtet vendt mod den sommersonne, som jeg vidste flimrede hen over stranden. For første gang så jeg mit eget billede, som jeg havde døjet under, mens de andre var i vandet. Der var huller gennem det, og der gik høns og hakkede i lærredet.

Da var jeg ked af det. Det var, som om jeg kunne mærke, at der var noget i vejen. Ude i køkkenet var Yanna tavs, og han fortalte mig så underligt hurtigt, at han ikke syntes, det var godt, og at han slet ikke duede til at male. Og mens han talte til mig, tegnede han med sit kul en hel række heste for på den måde at få mig til at glemme, at jeg pludselig havde ligget

der ude på møddingen, og han skrev tekster på tegningerne, som fik mig til at glemme og til at le. En, der med smerte fortvivlet snapper efter det mavesår, som han ikke kan løbe fra. »Kan du se det, forstår du?« – og han gik ud og hentede en stor pølse af plastelina og sagde, at nu ville han lave en hest til mig, og mens jeg så på ham, rejste en stejle hest sig op mod hans levende øjne, og jeg lagde mærke til hans svajryggede tommel-tot, der udglattede og gned min hest ned ad ryggen, og på soklen skrev han sit navn, og jeg hjalp ham med at forme manken, der flagrede fra den hals, der knejsende skød sig op imod ham.

Mellem hans breve til mine forældre, som jeg har, er der et, hvor han med sin store, let læselige skrift har skrevet til min mor: »Det gik altså ikke, Skilderiet! Jeg er ingen synderlig stor Maler, altså. Det saa temmelig sløjt ud, da Godfred kom og saa med. Han sad paa Stolen med Vand i Øjenkrogene og hadede mig af et godt og inderligt Hjerte. Saa opgav vi, og jeg er meget flov over jeg har drillet Godfred saa meget. Nu ligger han inde i Ribbuskene til Forfærdelse for Larsen til Efteraaret, naar han skal inspicere sin Have ... Godfred skal nok faa mange Heste – og hans første i Plastelina skal vi nok faa hel til Byen – men jeg skal prøve at drukne min Sorg som forulykket Maler i det Element, jeg nogenlunde kan svømme i – altså ikke Spiritus – Vand da – ja, jeg skammer mig over for Godfred – ved Gud! Deres Kai Nielsen.«

Hvorfor begyndte jeg pludselig at skrive alt dette? Det var vel ikke bare bogen, der satte mig i gang. Er det den mærkelige trang til at holde fast i noget, der for længst er forbi? Er det den nostalgiske valfart til den tabte tid, som ingen af os rigtig kan slippe?

Jeg tror det – og hvad gør så det?

Da Kai Nielsen pludselig havde lyst til at male mig, endte det som en tragedie – dog af de mindre. En dag lå maleriet i møddingen, og hønsene hakkede i det. For at trøste mig lavede han mange kultegninger af heste til mig – og en havde mavesår ligesom han selv. I dag hænger de på min væg.

Johannes Ewald hos Hjulmanden i Gjentofte

Af Asger Egelund Møller

I 1779 og 1780 tog den svagelige digter sommerophold på landet i Gjentofte – væk fra »den taagefulde, den halv giftige Bye ... da flyver jeg som en Fugl af mit Buur i den frie Luft.«
Forfatterens tipoldefar var hjulmand i Gjentofte, og i familien er der altid blevet værnet om erindringen om digterens to besøg.

Den sygdomsplagede Johannes Ewald.

Min farmoder efterlod sig ved sin død (i 1906) bl.a. en lille lakeret papæske (17×11 cm) i stil med Kamma Rahbeks berømte æsker fra Bakkehuset. Den ligner et lille syskrin. Indvendigt i låget sidder da også et spejl, som det kan forekomme i gamle syæsker. Min farmoders klenodie har dog aldrig rummet nåle eller tråd, men en stabel små sedler med guldsnit. De var beregnede til at skrive vers på. Æsken er altså et slags poesialbum.

På den øverste af sedlerne har min farmors farmor, altså min tipoldefar, skrevet:

*Kjere Laura Sønne Datter
du mig vist for kjønt omfatter,
naar de troer jeg Vers kan skrive
jeg det før maa lade blive
men jeg ønsker dig en Mand
som dit Hjerte ret staaer and
da naar dette Vers kan være
til Behag har jeg den Ære
at du paa mig tænke vil*

din gamle Beste Moder 87 Aar
Digtet og skrevet dette J.F. Becker

Den gamle bedstemoder, Johanne født Becker, udtrykker sig i dette vers med falsk beskedenhed. Hun

var i familien kendt og agtet for sin evne til at skrive vers. Hun havde en poesibog, lavet af forhåndenværende papirstykker, der var syet sammen med kinesertråd til et lille hæfte. Heri stod vers, som hun selv havde digtet, og andres vers, som hun også havde fundet behag i.

Det var ikke almindeligt, at en bondekone i begyndelsen af 1800-tallet beskæftigede sig med poesi. Men Johanne Becker var heller ikke nogen almindelig bondekone. Hun havde levet to somre sammen med

digteren Johannes Ewald. Det måtte forpligte.

Som bekendt var det ikke godt for Johannes Ewalds helbred, at han opholdt sig i København. Byluften var usund, og han var ukritisk i valget af venner. Tit var det drankere.

Mere samvittighedsfulde venner fik med mellemrum den karakter-svage digter flyttet bort fra hovedstaden med den usunde luft og den uheldige omgangskreds. I litteraturhistorien gøres der grundigt rede for hans ophold hos Torkel Baden på

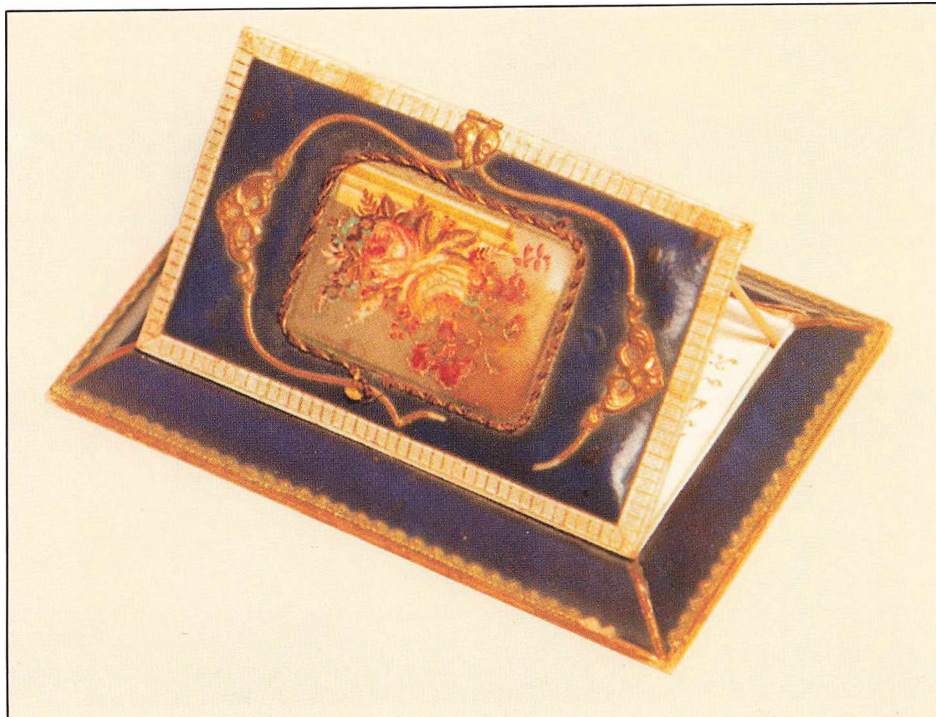
*Kjere Laura Sønne Datter
du mig vist for kjønt omfatter
naar de troer jeg Vers kan skrive
jeg det før maa lade blive
men jeg ønsker dig en Mand
som dit Hjerte ret staaer and
da naar dette Vers kan være
til Behag har jeg den Ære
at du paa mig tænke vil
din gamle Beste Moder 87 Aar
Digtet og skrevet dette J.F. Becker
1808. 4566*

Rygaarden under Bernstorff Gods, hos kromand Ole Jacobsen i Rungsted og hos ridefoged Herman Lem i Søbækshuset ved Humlebæk. Men sommeropholdet hos Hjulmanden i Gentofte by har kun fået en flygtig omtale på et par linier og nævnes desuden i to næsten enslydende fodnoter. Det er alt.

Det er dog muligt at kaste lidt lys over dette dunkle kapitel. Hjulmanden, hvis navn aldrig er nævnt i litteraturhistorien, hed Christian Becker, til dagligt: Christian Hjulmand. Han var en fattig mand, men var ikke uden levemåde. I sin ungdom havde han været herskabskusk.

Hans kone, Anna Jensdatter, kom fra en agtværdig gårdmandsfamilie i Gentofte. Det kunne vel siges, at hun havde giftet sig under sin stand, for da hun og Christian Becker blev trolovede, ejede han ikke den mindste stump jord og havde heller ikke udsigt til at arve noget. Det var, set fra en gårdejers synsvinkel, en stor mangel ved en frier. Men forældrene måtte opgive deres modstand, for der var et »hurtigt« barn undervejs. Det blev en datter, der fik det fornemme navn Anna Sophie. Barnet blev døbt i august 1775. Blandt fadderne var Hjulmandens ældre broder, Morten Becker. Han var »visiteur«, dvs. toldbetjent, altså lige så fattig som barnets fader. – Mere interesse knytter sig til en anden af fadderne: stud. Ditlev Ludvig Rogert. Han huskes i dag som komponisten til vor nationalsangs pompøse melodi, og han huskes som en af Johannes Ewalds mest trofaste venner. Sammen med den senere biskop Friedrich Münter stod han ved Ewalds dødsleje i marts 1781.

Det er uden tvivl ham, der har foreslået Hjulmandshjemmet i Gentofte som opholdssted for den svagelige digter i sommeren 1779. Han har jo kendt hjemmet og kunnet sige god for det. På det tidspunkt var der to småpiger hos Hjulmandens: Den »hurtige« datter, Anna Sophie, og

Poesialbum på en anden måde: En æske med løse sedler til versene.

en lillesøster, Johanne, født i april 1778. Naturligvis var der også en tjenestepige, og på værkstedet en arbejdsdreng. Men der var altså også hus- og hjerterum til den værkbrudne digter.

Ewald har bifaldet sin trofaste ven Rogerts plan og har glædet sig til at flytte på landet. Der foreligger fra hans hånd et brev af 26. maj 1779 stilet til Det Kongelige Teaters chefkammerherre von Warnstedt. Heri læser man bl.a.:

»Jeg tager mig derfor uden videre Betænkning den underdanige Frihed at forestille Dem, hvor ubehageligt, og i Hensigt til min svagelige Helbred, hvor skadeligt det er mig, i dette ypperlige Veir at være bundet til den taagefulde, den halv giftige Bye. Jeg er det imidlertid ved Penge-mangel, og allene derved. Saa snart jeg har afgjort en Deel Ting, som først ved Penge maae afgjøres, og købt en Deel som først maa købes, og ikke just har nødig at reise aldeles tomhændet paa Landet: da og ikke før flyver jeg som en Fugl af mit Buur i den frie Luft.« *

Her er Ewald altså ved at foreberede sit sommerophold. Han skal blot have nogle penge på forskud fra teaterchefen. – Om hans sommeradresse får vi oplysning i Jens Kragh Høsts tidsskrift »Clio« (side 119): »Om Sommeren 1779 boede Johs. Ewald for sit Helbreds Skyld i Gentofte hos en Hjulmand lige over for Georg Høst.«

At denne oplysning er pålidelig, kan der ikke herske tvivl om. Tidsskriftredaktøren var søn af Georg Høst og har selv som 7-8 års dreng set Johannes Ewald hos sine forældre i sommerboligen i Gentofte.

Forøvrigt var landopholdet vellykket. Hos Louis Bobé læser man: »Et Sommerophold i Gentofte den følgende Sommer bragte ham forbigaaende Forfriskning og Lindring, og et Par Gange følte han sig saa vel, at han kunde gøre Udflugter til Lundehuskroen.« **

Sommeropholdet hos Hjulmanden må være gentaget i 1780. Det ses af tidsskriftet »Cronos. Et historisk Maanedsskrift« (1822). Her aftrykkes (side 59) et brev fra Johs. Ewald

til »Velædle Hr. Paulsen«, dvs. maleren Erik Paulsen. Brevet er dateret 9. august 1780. Heri omtales nogle subscriptionslister, hvoraf »een var forkommet«, men Ewald huskede, at justitsraad Høst og nogle af justitsrådets bekendte havde skrevet sig på. I en fodnote til dette brev skriver den foran omtalte literat Jens Kragh Høst: »Ewald boede dengang i Gjentofte hos en, nu, for ikke mange Aar siden afdød Hjulmand, og levede da i et særdeles ven skabeligt Forhold med sin Gjenbo, Georg Høst.«

Man vil bemærke, at fodnotens forfatter smukt nævner sin far, etatsråd Georg Høst, ved navn, men Hjulmanden er stadig navnløs. Måske har han ikke fundet det rigtigt at nævne en almuesmand på linie med en rangsperson, en etatsråd. Der kan også være den mulighed, at literaten Jens Kragh Høst ikke har anet, hvad Hjulmanden egentlig hed, men kun kendt ham som »Hjulmanden«.

Noget kunne tyde på det. Da den højt bedagede Gubbe afgik ved døden den 23. marts 1816, blev dødsfaldet indført i kirkebogen under navnet: Christian Hjulmand. – Bagefter er præsten kommet i tanke om, at den afdøde lige som andre dødelige – bortset fra de kongelige personer – havde et efternavn. Det er så lykkedes ham at kile efternavnet Becker ind; ganskevist har han stavet det: Bækker. – Denne fordanskede form kendte familien ikke. Stamfaderen, som var en hvervet tysk soldat, Martin Becker, der døde i 1709, skrev naturligvis ikke sit navn på dansk.

Hvis der ligger lidt standshovmod bag fodnotens tydelige fremhævelse af etatsråden på bekostning af den navnløse Hjulmand, så er det ikke i Johannes Ewalds ånd. Han havde meget tilovers for Almuen. Han skriver (i afhandlingen: »Om Almuen's Oplysning«):

»Min Skiebne har - - - i en Del Aar indskrænket min daglige Omgang til den Classe af mine Medbrødre, som

Ditlev Ludvig Rogert (1742-1813), Johs. Ewalds jævnaldrende ven, der komponerede musikken til syngespillet »Fiskerne« med vor nationalsang »Kong Christian«. Silhuet af C. Limpricht, Det Kgl. Bibliotek.

i en vis Forstand kan kaldes den ringere, men i en anden og sandere uden Tvivl er den største og betydeligste, Bønder, Tienestefolk, Haandværkere, Høkere, smaa Betienter, med eet Ord, det vi kalde Almue, opfyldte for største Delen den Cirkel,

som jeg daglig drejede mig i.« Og dette Selskab var ham »ikke blot taaleligt, men i meer end een Hensigt overmaade behageligt.«

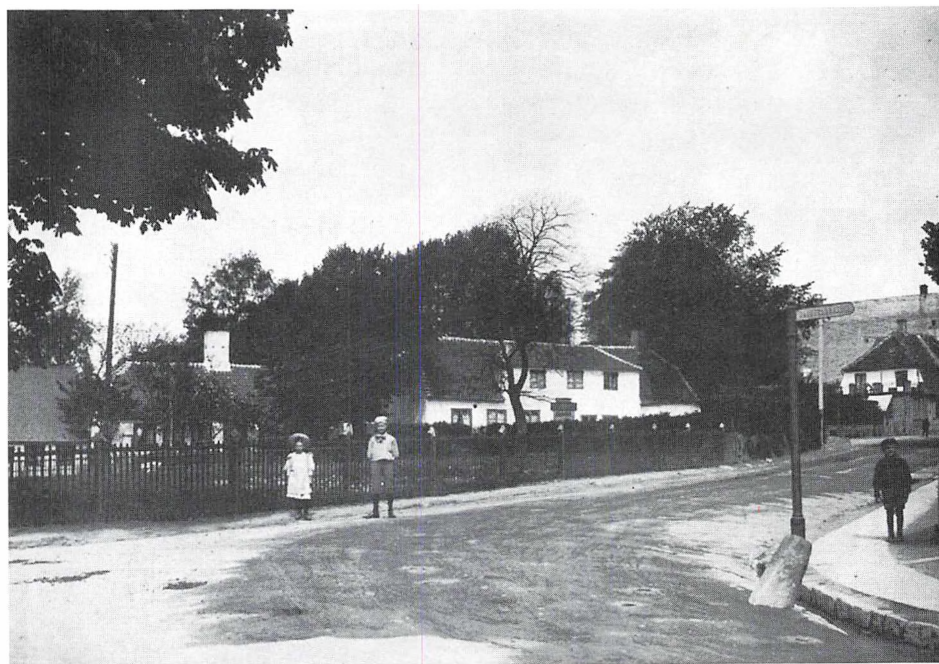
Til dette almueselskab må vel også regnes Hjulmandens småpiger. I 1780, den sidste sommer, som Ewald oplevede, var den yngste, Johanne, ganske vist kun 2½ år, og hun har vel næppe sidenhen selv haft nogen erindring om den navnkundige digter. Men i slægten bevaredes mindet om »Danmarks Ewald« og hans sommerophold i Gjentofte. Hans berømmelse voksede efter hans død, og for Johanne Becker har denne berømmelse kastet glans over det fattige barndomshjem.

Erindringen om Johs. Ewald, der blev familiens fælleseje, har nok også rumsteret i hendes baghoved, da hun som 87-årig digtede poesibogsvers til sin »kjere Laura Sønne Datter.«

* Thaarups udgave af Johs. Ewalds samlede skrifter, 8. bind, side 203-04.

** Louis Bobé: »Johannes Ewald: Biografiske Studier«, side 98.

Hjulmandens Hus i Gjentoftegade (nu nr. 62). Fotografiet er kort efter 1900.

Fusk kunne blive blodig alvor

Af Kenno Pedersen

Endnu i midten af forrige århundrede hed det almindeligvis at fuske *på* et håndværk, nu blot at fuske *i* noget. Noget helt andet er derimod at fuske *med* noget. »Fusk i arbejdet giver fusk i karakteren« lyder et gammelt mundheld, hvilket vil sige foretage sig noget på skrømt eller for at føre andre bag lyset.

Dagen efter et større håndgemæng hos en af de militære skomagere i Strandgade i Helsingør rendte skomagernes oldermann på en af kumpanerne, der uforknytt – på åben gade – for på ham og tildelte ham drøje hug. Oldermannen fortrak derfor skyndsomt ind i det nærliggende vagthus, hvor han blev modtaget af en temmelig brøsig vagthavende officer, der kort og godt sagde: »Du er en hund. Du er kun værd at slå hovedet itu på.«

Bramfrie ord, må man nok sige, men som utvivlsomt meget godt udtrykker tidens herskende stemning mellem tidens lavsbrødre og fuskere. Der blev afregnet kontant. Ligesom hin morgen 1694, hvor Helsingørs smede fik klø. I spidsen for samtlige lavsbrødre, mestre som svende, og behørigt ledsaget af øvrigheden i person af underfogeden, havde oldermannen endnu engang begivet sig til soldat Mikkel Christensens hus. Smedene, der forståeligt nok var slemt ophidsede over, at der på ny fuskedes, trængte ufortrødent ind i huset. Mikkel Christensen forsvandt imidlertid gesvindt ud af døren, som han skyndsomt låste efter sig, inden han hentede »en utallig hob soldater til sig med store prygle

i hænderne, som besatte alle dørene ud til gaden.« En korporal sprang ind i huset med dragen kårde, som han satte for brystet af mester Jørgen Bøsemager, idet han spurgte, hvad de havde der at bestille. Havde de noget at klage over, måtte de hellere søge hans kaptajn. Smedene henviste til deres lavsrettigheder, der bød dem at fratage fuskere deres værktøj og varer. Øvrigheden var deres garant og vidne, men korporalen »gav borgmester og råd, døden og djævelen.« Det hele udviklede sig til et gevaldigt slagsmål, hvor smedene ifølge eget udsagn på »morderlig vis« blev overfaldet af soldaterne, som »prygled os samtlige i huset« inden »lukte døre så fremdeles.« Værst gik det øjensynlig ud over Daniel Sporemager, som fik tørre hug og frataget sin forede hue. »Da Daniel Sporemager igen opstod fra gulvet, klagede han jammerligen, at han så ilde var slagen, stødt og trakteret«, hvortil soldaterne svarede: »Din gamle skælm, dersom vi havde gjort dig ret, da skulle dit hjerte have ligget på gaden.« Øvrigheden gik heller ikke ram forbi. Underfogeden måtte lide den tort at blive klemt mellem to halvdøre. Det kan da kaldes kontant afregning mellem parterne.

Historisk er begrebet fusk et velkendt fænomen om end med varierende betydning. Oprindelig hed det, at arbejdede en håndværksvend for egen regning inden for sit eget fag, var han bønhasse. Fuser blev han, hvis han arbejdede for et fremmed fag. I daglig tale blev fuser det almindelige udtryk for begge forhold.

Klamphugger sættes undertiden lig med fuser, ligesom klamp og fusk i daglig tale ofte bliver benyttet til at karakterisere dårligt udført arbejde. Dette er en betydning, der til lige er fastholdt i udtrykket »noget forfærdeligt klamp« eller – udtrykt med en vis distance til situationen – et stykke »godt nok arbejde«, der er kendetegnet ved at være udført upraktisk, klodset og ubehjælpeligt. Eller, som det også er blevet udtrykt, »lad ham sidde og fuske så længe, han vil.«

Klamphugger er et udtryk, man i dag skal være lidt forsigtig med at benytte over for en håndværker, men det var tidligere et anerkendt udtryk for en skibstømrer, idet »at hugge på klamp« betød at arbejde efter øjemål. Denne evne var fundamental for skibstømreren, fordi han byggede skibet på grundlag af mundtlige aftaler og egne erfaringer. Skibs-arbejdstegninger, kaldet linietegninger, blev først almindelige omkring 1830.

På den anden side er en klamphugger reelt en, der kun tilhugger træklodser af forskellig art eller med andre ord en, der ikke er faglært. Men dermed ikke sagt, at der ikke også stod en vis respekt om en klamphugger. Udtrykket kendes blandt andet i havnebyer i forbindelse med de tilfældig hjemmевærende unge sømænd, størstedelen tømrerlærlinge, som kaldtes klamphugger, fordi de endnu ikke var tømrere.

At fuske på håndværket var at gå håndværkerne i bedene. »Håndværksfolk beklage sig, at deres dren-

ge ofte løbe af deres lære, førend de halv have udlært, og begive sig i tjeneste under garnisonen ... ikkun at de derved kan have skjul at fuske på deres håndværk.«

Det var imidlertid ikke kun håndværksmestrene, der følte sig gået i næringen af garnisonens folk, men

også byens handlende. Adskillige soldater drev øltapperier og værtshuse, ligesom adskillige berygtede huse bestyredes af gamle soldater. En eller anden soldat supplerede indtægten ved småhandel.

Dette indpas af soldater virkede højst generende, og problemet for

håndværkerne mindskedes just ikke ved, at der ligefrem opstod privilegerede fuskere. En del soldaterhåndværkere, men også andre, fik som frimestre ret til at udøve håndværksnæring uden at aflægge mesterprøve eller stå i et lav. Da frimesteren nødvendigvis ikke besad de særlige lavsmæssige kvalifikationer, måtte den pågældende dog under ingen omstændigheder holde drenge eller svende. »Han sidder og fusker med egne hænder, men kan hverken holde svend eller dreng.« Hermed sigtes til en »fusk-virksomhed« uden fornøden uddannelse, hvilket nødvendigvis smittede af på renomméet og det stykke arbejde, som udførtes. Senere blev det frimesteren tilladt at holde dreng eller håndlanger.

Bønhaser og fuskere

Efter alt at dømme kæmpede lavene i sin tid med ringe held mod det tilsyneladende temmelig omfattende bønhaseri og fuskeri, der pågik. Bønhaser så man ikke mindst blandt alle de fag, som ikke krævede meget værktøj og egentlig værksted. Skrædderne kunne eksempelvis meget let sidde med deres stiltfærdige arbejde uden at påkalde sig synderlig opmærksomhed. De kunne endog uhyre let arbejde i kundernes hjem. Dette gjaldt også fag som skomager og maler.

Bønhaseri og fusk var ingenlunde ukendt inden for byggefagene, men baggrunden var noget anderledes. Byggefagene havde særlige arbejdsforhold. Vinterhalvåret kunne jo blandt andet være en hård tid for bygningshåndværkere. De måtte – alt efter vinterens strengthed og længde – regne med en ledighedsperiode. En murer- eller tømresvend kunne sædvanligvis kun gøre sig forhåbning om at være beskæftiget $\frac{3}{4}$ af året. Rakte indtjeningen ikke til hele året, var svenden henvist til mesterens forskud. Undertiden har man klart indtryk af, at der rent fak-

Et 50-års jubilæum på en arbejdsplads er imponerende, men var ingenlunde en usædvanlig foreteelse. På Helsingør Værft begyndte 50-års jubilæarerne i sagens natur først at melde sig i begyndelsen af 1930'erne. Jubilæarerne blev selvfølgelig behørigt markeret på arbejdspladsen ved blandt andet æresporte og lignende, som kollegaer og andre fabrikerede til lejligheden som fusk. Dette blev stiltiende om end med nogen betænkelighed accepteret. På billedet fejres en 50-års jubilær i kedelsmedien på Helsingør Værft 1938. Helsingør Bymuseum.

Fusk omfatter uendelig mange situationer og forhold. Fusk indgik således også i de årlige »Fagenes Fest«, hvor opbygning og udsmykning af vognene til optoget fordrede en del materialer og mange timers arbejde, som må karakteriseres som fusk – om end helt legalt al den stund, at det foregik helt åbent og nærmest autoriseret. På billedet ses kedelsmedenes vogn i 1933. Helsingør Bymuseum.

tisk forelå en slags aftale mellem svend og mester – en art arbejdsledsundersøttelse. Ville eller kunne mesteren ikke forstrække svenden og familien med penge til dagen og vejen i ledighedsperioden, måtte svenden låne sig frem, ofte med det resultat, at han derefter måtte slå sig på bønhaseri eller gå på fuskeri for at kunne afbetale lånet. Eller som en fattigmand være nødt til ernære sig med sine »hænders gerning«.

Mesteren forstrakte i mange tilfælde svenden med de fornødne midler. Det gjaldt også udlæg i lavet, kvartalspenge og endog til bøde for bønhaseri eller fuskeri. Selv om man stedse søgte at bekæmpe dette, havde mestrene øjensynlig en vis

forståelse for de ofte helt åbenlyse grunde hertil. Det var ofte simpelt hen et spørgsmål om at overleve. Kunne en mester i en periode ikke skaffe tilstrækkeligt arbejde til sine folk, var det heller ikke ualmindeligt, at svendene selv kunne opsøge noget arbejde og udføre dette for mesters regning eller vælge at betale mesterpenge. Arbejdede svenden derimod helt for egen regning, var der – i sagens natur – tale om regulært bønhaseri.

Købstaden havde oprindelig monopol på al borgerlig næring, herunder håndværk. Men visse håndværkere måtte efter gammel dansk lov og senere lovgivning nedsætte sig på lan-

det, endog uden at søge bevilling. Dette gjaldt grovsmede, hjulmænd og vævere. Eftersom bønderne selv kunne bage brød og brygge øl og slagte, måtte også rugbrødsbagere, bryggere og slagtere kunne nedsætte sig frit. Det samme gjorde sig gældende for dem, der ville fremstille landbrugsredskaber, træsko samt i øvrigt, hvad der almindeligvis henhørte under husflid. Landhåndværkeren havde ret til at arbejde for alle, der boede på landet, og de måtte gerne sælge deres produkter fra deres bopæl og på markederne.

Sædvanligvis måtte landhåndværkere ikke etablere sig med værksted inden for 1½ mil fra nærmeste købstad.

Byhåndværkerne vogtede nidkært over deres købstadsprivilegier. Håndværkerne på landet blev sædvanligvis betragtet som fuskere, der i værste fald kunne forfølges med bål og brand, hvis de bevægede sig uden for deres snævert afgrænsede virkeområde. »Om nogen skomager kommer af landsbyen, som der har været arbejdet og været sin egen mester, som han sig haver angivet, og giver sig nu siden ud at tjene for skomangersvend her udi Helsingør, han bøde til laugget 1½ daler.« Kampen mod fuskere og bønhasere var for håndværkerne ikke alene kampen om eneretten til arbejdet, men reelt en kamp om blot at fastholde deres ofte beskedne levevilkår.

Fusk ændrer karakter

Med »de nye tider«, der tog sin begyndelse med industrialiseringen omkring midten af forrige århundrede, ændredes samfundsforholdene radikalt. Udviklingen foregik pludselig med forrygende hast. Hele det bymiljø, håndværkeren havde levet i og færdedes hjemmenvant i gennem århundreder, blev med industrialiseringen brudt op, spredt og samlet på en helt ny måde. Arbejdslivet blev et andet. Lavsvæsenet, som havde dybe rødder i traditionen, havde vanskeligt ved at leve op til tidens krav om fornyelse og tilpasning og blev ophævet ved næringsfrihedsloven i 1857 med udgangen af 1861.

Arbejdet inden for de fleste håndværksfag blev med industrialiseringen ændret på mange måder. Arbejdsdelingen blev således mere fremherskende, mekaniseringen af arbejdspladsen forstærkedes, og lønarbejdet blev mere almindeligt – dog ikke fra den ene dag til den anden. Håndværket var stærkt traditionsbundet og ændrede sig derfor kun langsomt. Nogle fag egnede sig i sagens natur også bedre til mekanisering og arbejdsdeling end andre. På

de nye mekaniserede virksomheder var det ofte unødvendigt, at arbejderne havde bestemte faglige forudsætninger. Faglærte med forskellig baggrund og ufaglærte kom i højere grad til at arbejde sammen. Betegnelsen bønhas eller fusk mistede derved den traditionelle betydning. Også begrebet fusk ændrede karakter.

Endnu i midten af forrige århundrede hed det almindeligvis at fuske *på* et håndværk, nu blot at fuske *i* noget. Noget helt andet er derimod at fuske *med* noget. »Fusk i arbejdet giver fusk i karakteren« lyder et gammelt mundheld, hvilket vil sige, at foretage sig noget på skrømt eller for at føre andre bag lyset.

Fusk i det gedulgte

Fusk har i sagens natur for det meste foregået mere eller mindre i det gedulgte, men dog ikke udelukkende. Fusk blev et forholdsvis alment og i mange tilfælde også anerkendt og accepteret fænomen. Der er talrige eksempler på, at fusk er blevet udført på foranledning af en mester eller flere i forening. Et eksempel herpå kunne være udførelsen af en stor femarmet lysestage i massiv messing – ni kilogram, som tre mestre ved en større virksomhed lod fremstille. Udførelsen fandt sted gennem en succesiv bearbejdelse i deres respektive afdelinger. Modelsnedkermeisteren udfærdigede modellen, maskinforvalteren leverede materialerne, støbemeesteren støbte, og drejemeesteren stod for drejearbejdet assisteret af en drejer. Messingstagen blev fremstillet i fem eksemplarer svarende til antallet af involverede, hvorefter støbeformen behørigt blev tilintetgjort.

Ualmindeligt var det således heller ikke, at der fuskedes med en mesters stiltiende accept. Undertiden blev fusk endog udført efter tegninger, der havde været »hele vejen rundt i systemet«. Ligeledes er der

mange eksempler på, at fusk ligefrem er blevet masseproduceret, såsom miniaturekander og miniaturegadelygter fremstillet i messing og gamle to- og enører med hul, fingeringe og bæltespænder i rustfrit stål, svinglamper og standerlamper, kul- og kokskasser, kander og pander af kobber, træfigurer og andet nips til hjemmet.

Hvor udbredt og accepteret fusk har været, fornemmes i det tilfælde, hvor direktøren af en medarbejdergruppe ved et lokalt bryggeri i anledning af en mærkedag fik overrakt en gave, som åbenlys var rent fusk. Gaven bestod i en unik standerlampe, hvor materialer var hentet i brokkassen på værkstedet.

Sæsonfusk

Man kan ikke umiddelbart sige, at fuskearbejde var sæsonbestemt, om end der nok fornemmes generelt at have hersket en vis travlhed i tiden op mod jul, når der skulle tilvirkes julegaver. Mange håndværkere fortæller samstemmende, at de i deres læretid udelukkende var beskæftiget med at fabrikere alskens »julegaver« i månederne op mod jul. Der blev på den tid flittigt udvekslet fusk eller »tjenesteydelser«. Nogle fag havde i sagens natur nemmere ved at fuske end andre.

Medens legetøj endnu var forholdsvis enkelt og sparsomt, var det ofte hjemmefabrikeret. Et særlig populært stykke legetøj var i en periode nogle små dampmaskiner, der kunne køre og trække en del andet maskineri. På Helsingør Værft var fremstillingen af miniature dampmaskiner sat i system. Der forelå endog en regulær arbejdstegning. Meget legetøj blev som nævnt fremstillet på arbejdspladsen, men ikke udelukkende. En hel del legetøj blev tilvirket hjemme i kælderen, som hos skorstensfejer Alfred Strube, »når der ved juletid blev sat brunt papir for vinduet i sløjdkælderen og en

Epitafium i St. Olai Kirke udført af Hans Froms værksted i Helsingør. Hans From blev i 1650 dømt som fusk og udelukket af snedkerlavet. Han havde lærebrev som billedskærer, men havde ikke som rigtige snedkere lært »på høvlen«, så i en tid, hvor faggrænserne var snævre, havde nidkærhed og brødnid gode kår. Lavssagen blev dog i sidste ende vundet af Hans From. Foto: Carsten Møller 1995. Helsingør Bymuseum.

tot vat i dørens nøglehul, og far gik i gang med – skærmet for vor nyfigne blikke – at fremstille en pragtfuld og personlig julegave til en af os unger. Det gik nemlig på skift, for hver af dem krævede det et par måneders

aftenarbejde med sav, stemmejern, sandpapir og maling. Et år fik Sten en pragtfuld karrusel med rød- og hvidstribet baldakin. Dens bænke var udskåret nærmest som filigran og hvidmalede, hvorefter de var be-

trukket med dybblåt fløj. Når man drejede på et håndtag, snurrede karrusellen rundt, og der hørtes musik fra en indbygget spilledåse. Næste år var det Bulles tur til at få et af fars mesterværker: Et stort dukkehus, på hvis ene gavl stod Villa Bullebo i gyldne bogstaver. Huset var i to etager, alle vægge var tapetserede, og gulvene belagt med tæpper. Elektrisk lys i stuerne savnedes naturligvis ikke, ej heller badeværelse med håndvask, badekar og rindende vand, og i køkkenet var opstillet et fint, lille komfur. Det røde tegltag havde tagrender, og fra dem førte nedløbsrør på tykkelse med strik-kepinde ned til tønder til opsamling af regnvand.«

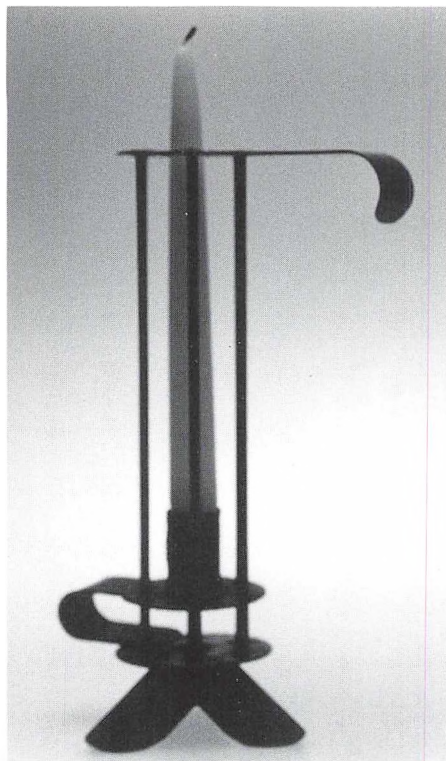
Fusk kunne koste jobbet

Det var absolut ikke uproblematisk at fuske og blive taget heri af en overordnet. I mange tilfælde slap vedkommende fusk med en kraftig irettesættelse, men det kunne meget let resultere i en fyring fra jobbet. Fusket blev nødvendigvis beslaglagt. Således konfiskeredes et skakspil, hvis håndværksmæssige kvalitet der endnu 30 år efter går frasagn om. Skakbrædtet var udført i rustfrit stål og messing ligesom de støbte skakbrikker, der havde en drejet tap, så brikkerne kunne stå fast på brædtet. Det enestående skakspil er beklageligvis siden forsvundet.

Trolig må der have rådet en vis overordnet erkendelse og accept af, at medarbejderne i et vist omfang fuskede. Helt åbenlys fusk blev i alle tilfælde udført under forberedelsen til det årlige storslåede optog i forbindelse med »Fagenes Fest«. Her var de respektive fag repræsenteret med hver deres imponerende deko-ration symboliserende faget. Mangt og meget af denne staffage er blevet udført som fusk. Iøjnefaldende var tilsvarende de skjolde eller »lavsskilte«, hver af de faglige klubber på

Helsingør Værft havde hængende i »Tutten« – marketenderiet. Utallige er ligeledes de »bryllupsskilte« og sangskjulere, som er blevet lavet i forbindelse med familiære mærkedage.

Accepteret var det i mange tilfælde også, at der blev fusket i forbindelse med arbejdsmæssig vagttjeneste og »ventetid« i et produktionsforløb. »At stå med hænderne i lommen eller gå uvirksomt omkring var ikke særlig smart. Så hellere arbejde med lidt fusk. Det kunne i øvrigt også være i mesters interesse, der følgelig vendte det blinde øje til.« Adskillige stykker fusk i form af eksempelvis en elektrisk boremaskine er således tilvirket i maskinrummet på færgen »Dan«. Ligeledes er til eksempel en »granatlampe«, et

Skydelysestage lavet som fusk på Helsingør Værft. Man kender i alt tre eksemplarer af denne kunstfærdigt udførte lysestage.

Lysestage i jern fremstillet i grovsmedjen på Helsingør Værft i 1948. Stagen er udført af 13 mm udbrændt jernplade.

pipebrædt til langpiber i messing samt en miniambolt, også i messing, således i nattetimerne blevet udført på HHGB's værksted i forbindelse med, at der skulle holdes damp på lokomotiverne. Mange andre stykker fuskearbejde er tilsvarende blevet fremstillet under natarbejde i forbindelse med tilsyn ved eksempelvis langvarige prøveeksler af nye motorer på Helsingør Værft.

Materialerne

Et særlig ømtåleligt aspekt ved fusk var som nævnt materialeforbruget og eventuel afregning herfor. Almindelig praksis på en del arbejdspladser synes at have været, at der stort set frit har kunnet tages materialer fra »brokkassen«. Når der var tale om særlig kostbare materialer, blev der sædvanligvis afregnet til skrotprisen. Nærmede værdien af materialerne sig det bagatelagtige, var det ofte en stiltiende kutyme, at

disse kunne anvendes kvit og frit, blot fordredes en aftale om den fysiske fjernelse fra virksomheden. På en større arbejdsplads som Helsingør Værft, hvor alt muligt i en stadig strøm passerede gennem porten, fungerede som allerede nævnt et særligt system med portvagt og passersedler.

Det prekære forhold i forbindelse med udøvelsen af fusk på arbejdspladsen var selvsagt medgået lønnet arbejdstid og materialer. Fuskedes der i fritiden til egen glæde og fornøjelse, var alt formelt i orden, også når udførelse efter aftale fandt sted på arbejdspladsen under anvendelse af dennes faciliteter. Fusket kunne også meget vel foregå i frokosten eller i middagspausen. En snedkermester forklarer, at det var helt normalt

Bordlampe udført i messing. Fremstillet på Helsingør Værft omkring 1946. Har været i brug frem til 1966.

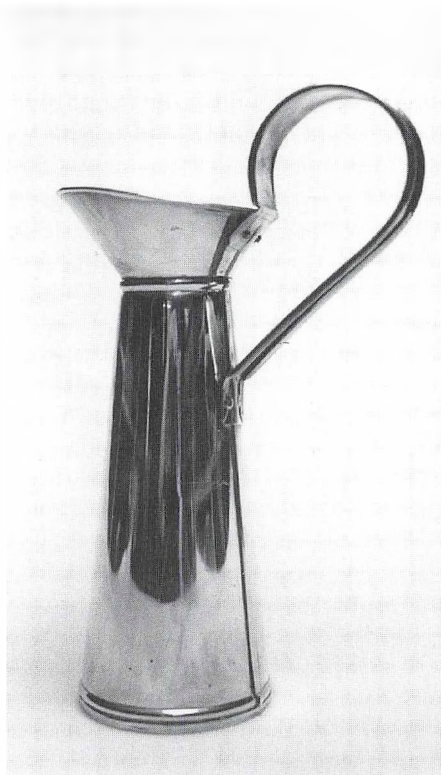

i hans virksomhed, at svendene en aften om ugen kunne gøre brug af værkstedsfaciliteterne til privat arbejde. Men altid to og to af hensyn til sikkerheden i forbindelse med maskiner og lignende. Anvendtes materialer fra lageret, skulle der skrives seddel herpå til mesteren, der så skønnede, om der skulle betales og i påkommende tilfælde hvor meget.

Lærlingefusk

Nogle lærlingekontrakter nævner udtrykkeligt, at lærlingen ikke må udføre noget arbejde for sig selv uden mesterens tilladelse. Med eller uden fornødne tilladelse blev der efter sigende fusket på livet løs. En hel del »lærlingefusk« er imidlertid blevet udført som et »praktisk element« i den håndværksmæssige oplæring og er dermed et mere eller mindre legitimt bidrag til læretiden. En kobbersmed erindrer således tydeligt, at hans mester på et tidspunkt skulle bruge en »jydepotte« i kobber. Det blev herefter lærlingens opgave at trække en sådan op i en kobberplade. Resultatet af det hårde slid i mange timer stod øjensynligt ikke helt mål med de gældende faglige håndværksmæssige krav, hvorefter mesteren egenhændigt med en forhammer bankede jydepotten flad. Det var herefter lærlingens opgave på ny at trække den beordrede jydepotte op. Jydepotten godkendtes i andet forsøg.

Lærlingefusk kunne også foregå ved, at en eller flere lærlinge blev anmodet om at udføre et stykke arbejde privat hos mesteren. Det kunne eksempelvis være at konstruere og derefter montere et specialfremstillet havebord omkring en større træstub, eller opsætte forskelligt boliginventar. Strejker gav sædvanligvis god anledning til at fuske, hvad enten det var på eget initiativ eller en beordret opgave. Under storstrejken i slutningen af 1950'erne fabrikerede

Messingkanden er gedigen og leder tanken hen på det bedste i Danish Design. Ligesom billederne på side 40: Helsingør Bymuseum.

en lærling således jernrammer af rør til havestole for en mester. Det blev med tiden til adskilligt flere havestole.

Fusk sat i system

Øjensynlig kunne det undertiden være både praktisk og reelt en resourcebesparende foranstaltning for arbejdspladsen at sætte fuskeriet lidt i system gennem for eksempel at etablere en slags masseproduktion. En maskinarbejderlærling husker således meget vel, at han ved en bestemt lejlighed blev taget på fersk gerning i at fuske. Nogen røffel blev imidlertid ikke tildelt ved den lejlighed, tværtimod. Mesteren beordrede i stedet udført et større antal eksemplarer af det pågældende emne, som derefter skulle lægges ind på hans kontor. Her kunne de af medarbejderne i afdelingen, som måtte ønske et eksemplar af det pågældende emne, så blot henvende sig!

Omfanget af fusk på en arbejdsplads er i sagens natur vanskelig at gøre eksakt op. I folkemunde hed det om situationen på eksempelvis Helsingør Værft, at for hver gang et skib sejlede ud af havnen fra værftet, sejlede endnu et ud gennem porten. Folkeviddet vil i denne sammenhæng endvidere vide, at alt, herunder fuskearbejder, som var mindre end værftets port, kunne bringes forbi portvagten. Særlig yndet er historien om, hvorledes det lykkedes at få bragt et badekar upåagtet forbi portvagten. To mand havde således efter sigende siddet på hug i det pågældende badekar, som blev båret af de medsammensvorne, der gik tæt omkring. Sandfærdigheden i denne historie skal være usagt. Blot skal det bemærkes, at der givetvis er tale om en såkaldt vandrehistorie. Nøjagtig samme historie kendes fra flere andre større arbejdspladser.

En kendsgerning er det rigtignok, at selv større fuskearbejder, som eksempelvis havelåger, tilsyneladende ubemærket kunne »smugles« ud fra værftet og tilsyneladende endog i et pænt antal. I alle tilfælde genkendes temmelig mange ensartede havelåger rundt om i bestemte villakvarterer i Helsingør og omegn, hvis karakteristika er en op- eller nedgående sol. Det kunne få ganske alvorlige følger for de pågældende, der måtte »blive taget« i portvagten medbringende fusk eller materiale til »hjemmefusk«. Bortvisning fra arbejdspladsen »grundet tyveri« var i de fleste tilfælde konsekvensen, men dette forhindrede sjældent en senere ansættelse på arbejdspladsen.

Angiveligt skulle direktør H.P. Christensen på et tidspunkt have udtalt, at såfremt han ved en tryllefløjte kunne hidkalde alt, hvad der måtte hidrøre fra Helsingør Værft, herunder fuskearbejder, så ville der ikke være mange sejlklare både tilbage i Nordhavnen eller intakte havehuse eller hegnslåger tilbage i kolonihaveforeningen »Solbakken«.

Selvsamme værftsdirektør skulle i øvrigt i rationaliseringsøjemed på et tidspunkt have besluttet, at de efterhånden mange »værftsjubilarer« ikke fremover skulle fejres i den afdeling, hvor de arbejdede, og som på det nærmeste gik fuldstændigt i stå på dagen. Dagene umiddelbart forud havde desuden i ikke ringe grad stået i fuskeriets tegn i et eksemplarisk tværgående fagligt samarbejde omkring udformningen af de særegne jubilæums-æresporte. I stedet skulle de pågældende jubilarer behørigt fejres ved en fridag og et besøg af direktøren, som medbragte gaven fra værftet.

Værftsdirektøren blev snart vidne til mangel og hul og mærke på væggene i jubilarenes boliger, før sammenhængen stod klart. Behjertede medarbejdere havde fra starten af mange grunde frarådet forehavendet, vel vidende, at en mangeårig værftsarbejder meget vel kunne have samlet en hel del fusk i form af billedrammer, svinglamper, kobberrelieffer og -platter, lysestager, nips, lamper, reoler og møbler. Nogle omgav sig selvfølgelig med mere fusk end andre. Det fortælles, at enkelte skulle have samlet så mange stykker fusk, at selv skorstenspipen på huset nikkede, når værftsfløjten peb. Eller, som det er udtrykt ved en lejlighed, hvor to tidligere medarbejdere står foran Helsingør Værfts port, og den ene siger til den anden: »Sælge dit hus? Du kan da bare gå herved og aflevere det og sige tak for lån!«

Penge og fusk

Fusk udført på legal vis på regning er kendt, men har næppe været en særlig udbredt foreteelse. Regningens størrelse var måske heller ikke altid lige ansporende. Givetvis i forventning om en rimelig billig pris på fremstilling af et sengearrangement på virksomhedens snedkeri kom det angiveligt som en overraskelse, at dette blev noget nær dobbelt så dyrt,

som et lignende købt færdigt i byen, kvaliteten ufortalt.

Selvfølge blev der undertiden også »lavet penge« på fuskearbejder. Endog dobbelt fusk, som da en kobbersmed på værftet fik »bestilling« på flere kobberpander, end han reelt »kunne nå« at fremstille som fusk, men alligevel tog mod bestillingerne og et forskud i betaling. Mange af »kunderne« går efter sigende endnu rundt og venter på at få varen leveret. I de allerfleste tilfælde var der ikke penge involveret mellem parterne i forbindelse med fusk. Der var sædvanligvis tale om udveksling af fusk eller tjenesteydelser samt betaling med bajersk øl.

Bortset fra reparation af en række dagligsdags brugsting i hus og hjem, som for eksempel kunne være en simpel indsats eller brænder til en kakkelovn, var der megen kreativitet forbundet med fusk. Besættelsestidens mangelsituation på en lang række områder var i så henseende særlig befordrende. Brændselssituationen gav således anledning til fremstilling af små sparekomfurer/ovne, men også en anordning til presning af våde aviser til briketter. Ofte hentedes inspiration gennem ting og sager, som allerede kunne erhverves ved køb i forretning. Det pågældende objekt blev taget i øjemål og »luret af«. Det kunne for eksempel være en smart lysestage hos guldsmeden, en messinglampette hos elinstallatøren, et kobberfad eller aksebæger hos isenkræmmeren, en elektrisk græsslåmaskine eller et stykke legetøj. Når der tilsyneladende ikke længere fuskes, eller i hvert fald ikke gøres det i samme omfang på fremstillingsvirksomheder, hænger dette afgjort sammen med prisbilligheden, anvendelsen af nye materialer og produktionsformer samt design.

Kreativiteten ved fuskearbejde har dog rakt videre end kopiering. Fusk omfattede i høj grad ofte en

særegen og selvstændig opfindsomhed, som kunne komme til udtryk på utallige måder. Det kan være i valget af materialer eller kombinationen af samme. I virkeligheden har der ofte ved fuskearbejde været tale om en form for produktudvikling ved fuskeriet. Denne behøver nødvendigvis ikke at have været synderlig kompliceret, hverken i sin idé eller udførelse, tværtimod. Ofte er udformningen af fuskearbejde kendetegnet ved en udpræget enkelthed og ofte præget af en god portion praktisk og teknisk snilde. Hvor denne er parret med en håndværksmæssig færdighed, kan fusk fremstå som et fornemt og undertiden ligefrem sublimt produkt.

Fusk i nutiden

Når JL-fonden kort efter nedlæggelsen af nybygningsafdelingen ved Helsingør Værft i 1983 lod oprette et fuldt udstyret værksted på værftet, var det klart nok et bidrag til at afbøde virkningerne af det opbrud, der indtraf socialt og kulturelt for de medarbejdere, der ikke længere havde noget arbejde eller blev efterlønsmodtagere. Hermed videreførtes de elementer af det kammeratlige og arbejdsfællesskab, der uomtvisteligt havde hersket på den store arbejdsplads. At værkstedet samtidig har givet underlag for en fortsættelse af det kulturelle fænomen fusk i et næsten autentisk arbejdsmiljø, er ligeledes et uomgængeligt faktum. Eller, som det meget ramende er blevet udtrykt af en tidligere fællestillidsmand på værftet: »Værkstedet har givet tidligere medarbejdere på værftet, der har fusket i større eller mindre udstrækning eller i det mindste har kendt hertil, mulighed for at fuske videre på livet løs tre dage om ugen«.

Det at fuske synes på mange måder at kunne anspore og tilfredsstille det positive, det kreative og det arbejdsomme i mennesket.

Panserbasser og snushaner i Helsingør

Af Annette Aagaard

Forfatteren har virkelig kulegravet de gamle annaler og fundet frem til en række fine citater, der giver et levende indtryk af datidens retssystem – og også af bureaukrati og papirusseri gennem tiderne.

Odet »Politi« stammer fra latin »politia« og betegnes i en ældre dansk ordbog som »en Stats, en kommunes hele Organisation, Indretning, Forfatning, Administrati-

on, navnlig med Hensyn til Opretholdelse af Lov og Orden, lovlige Forhold.«

Efterhånden er det gået over til kun at omfatte de sidstnævnte for-

hold. Menigmand kunne dog også bruge ordet på det mere personlige plan: »Politi-Svendsen havde hvad man kalder Næse, rigtig en flinke Snushane var han.«

Fra gammel tid havde kongen en embedsmand i hver købstad til varetagelse af sine interesser. Han kaldtes i den tidlige middelalder for kongens bryde, men omkr. år 1400 gik man over til at kalde ham byfoged. Som sådan var han oprindelig den egentlige styrer af købstaden, men ved indførelse af byens råd, senere med borgmesteren i spidsen, mistede han en del af sin betydning og blev en embedsmand, udnævnt af rådet. Fra byfoged kunne man stige til rådmand og evt. til borgmester eller birkedommer, som f.eks. Iver Pedersen, der begyndte som skriver på Kronborg og endte som borgmester fra 1936-38. Ved sin død 1660 havde han gård på Stengade med »Panel,

Helsingørs bøddelsværd, som findes på Skokloster i Sverige. Indskriften lyder: Mester Marten Scharfrichter in der Stadt Helsenaur. Samtlige billeder i denne artikel er fra Helsingør Bymuseum.

Dommere og retsforhandlinger i det fri. Træsnit fra Olaf Magnus' beskrivelse af det nordiske folks historie fra slutningen af 1500-tallet.

sidens. På 1. sal var der et brevarkiv og en stor sal, et arrestkammer og et kammer til de 16 borgere, de såkaldte »eligerede borgere«, en slags borgerrepræsentation, valgt på et ret bredt socialt grundlag.

Arrestkammeret indrettedes efter klager over, at man ikke havde en »særlig arrest« for de arrestanter, »som ikke efter Omstændighederne just have meriteret at sættes udi det Fængsel, hvor grove Delinkventer bliver forvaret«, hvilket altså var den »uærlige arrest«, den forhenværende ølkælder.

I øvrigt kendtes de nuværende langvarige fængselsstraffe ikke, da man ikke havde midler til at betale fangernes ophold. Derfor skaffede man sig af med dem ved at henrette dem eller forvise dem fra byen, hvorved man flyttede problemet.

I rådhuskælderen fandtes flere stokke eller blokke at sætte fangerne i. Men i øvrigt havde byfoged Claus Nielsen 1583 et stokhus i sin gård, og den militære slutter, Clauditen, fik 1599 indrettet et stokhus ved sin bolig i Kongensgade. Når en mand bekender, at han har »været sat til Peder Willumsen«, kan man vist regne med, at denne byfoged også har haft

et fangehus på sin gård. Byfogeden havde nemlig ansvaret for fangernes tilstedeværelse.

Det var ikke helt sikkert at sætte fangerne i rådhuskælderen. Der var eksempler på, at fanger gravede sig ud under fængslets grundvold og forsvandt. 1608 tiltaltes byfogeden af en borger, hvis tyv han havde ladet undslippe. Byfogeden undskylder sig med, at han »formedelst stor Frost og Kuldes Skyld haver entlediget ham af Raadhuskælderen og antvortet sin Tjener hannem i Hænder at forvare i sit Hus.« En anden fange undslap ved at drikke sin vogter så fuld, at han døde af det.

At man stadig havde problemer med fængslet så sent som i 1851, viser et referat fra et kommunalmøde: »I anledning af en indkommen Skrivelse fra Overauditeur og Byfoged Cro-ne vedtog man at udnævne en Comitee, bestaaende af eet Medlem af Migstraten og tre Medlemmer af Repræsentationen, for i Forening med Byfogeden at tage under Overvejelse og afgive Betænkning om et forbedret Fængselslokale her i Byen. Til Medlemmer af denne Comitee udnævntes Major Gradman, Gad, Rohde og Holm.«

Ved et senere møde foreslår denne komité imidlertid, at beslutningen udsættes, da der er udsigt til, at omkostningerne ved fængselsvæsenet overgår fra kommunen til staten i nær fremtid – denne indstilling forekommer en bekendt fra dagens Danmark.

At forvise folk fra byen eller landet var en almindelig straf for kagstrøgne, dvs. piskede ved kagpælen. Men også fattige og sindssyge, som lå byen til byrde, blev fulgt ud på landevejen og overladt til deres skæbne. Denne straf eksisterede helt op i forrige århundrede, men kendes i dag vel kun anvendt over for uønskede udlændinge. I 1852 andrager byfogeden kommunen om et bidrag til omkostningerne ved at sende en formentlig farlig person til Amerika. Politiet har anholdt ham for brandstiftelse, men har ikke kunnet få ham dømt. Det ret betydelige beløb, 157 rigsdaler, foreslås delt mellem brandforsikringen, kærner-

Landstrygere, forbrydere og utugtige kvinder blev efter udstået straf ført til byens skelsten og overladt til at friste livet på landevejen som tiggere.

kassen, politikassen og fattigkassen.

Dette afføder en lang diskussion, som fylder flere sider i referatet, men til sidst opnås enighed, så man kunne skaffe sig af med den besværlige person.

Vi går igen tilbage i historien, og 1685 finder vi et kongeligt reskript, der lyder således: »At alle kongelige Betjente i Helsingør saavel som andre Fremmede, som der bygge og boe, og ikke Borgere ere, og dog bruge borgerlig Næring, skal, i hvad Frihed de sig endog ville paaberaabe, komme Borgerskabet Proportionaliter til Hjelp med bemelte ferske Vand vedlige at holde, og med Nattevagten at forsyne, saa og ellers udi Byens andre nødvendige Udgifter, som før er meldt.« Der var åbenbart en del, som ville unddrage sig de fæl-

Det nu nedrevne toldvagthus ved havnen.

les udgifter, og kongelige betjente, hørte altså ikke til byens borgere.

Rådstuemødereferaterne er fyldt

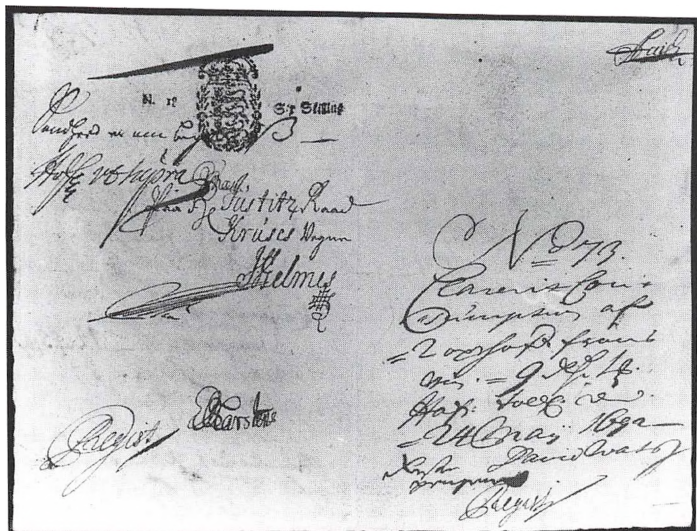
med beretninger om gade- og huspektakler, men alvorligt var det stadig at sætte sig op mod øvrigheden, som f.eks. at fornærme byfogeden. En skipper fra Danzig, som 1596 var stævnet for gæld, rev gældsdokumentet i stykker, hvorpå han omgående blev sat i kælderens »for den Motvillighed, han gjorde Retten, Borgmester og Raad og Kongens Foged«, og der udnævntes med det samme nogle mænd til at dømme ham. Det kom til at koste ham 40 mark til kongen og 40 til byen.

I det hele taget giver Helsingørs beliggenhed som grænsestad og de mange fremmede skibsbesætninger fra mange lande særlige problemer for byens øvrighed.

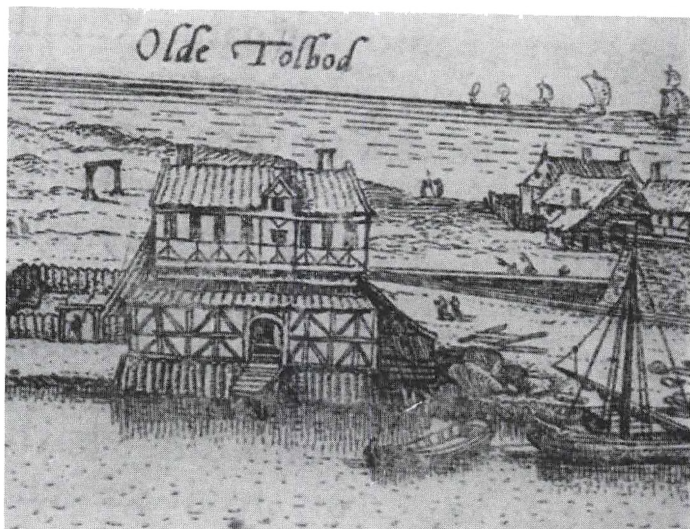
Igennem tiden har der så godt som altid grasseret forskellige smit-

Sundtolden betaltes med gedigne sølvmønter, her forside og bagside (avers og revers) af nogle af de ældste.

Kvittering for erlagt told 24. maj 1692 for to oksehoveder fransk vin.

Byens gamle toldbod fra omkring 1562. Udsnit af Braunius' prospekt.

somme sygdomme rundt omkring på kloden, og ved hjælp af skibsfarten spredtes smitten, også til Helsingør. I det sidste pestår 1711 døde 1.792 mennesker ud af byens befolkning på 3.390, så det var en af politiets opgaver at kontrollere de fremmede skibe, som måtte ligge i karantæne, indtil de havde fået deres sundhedspas. I 1763 bestemtes det, »at Byskriveren ikke herefter maae befatte sig med at udstede Sundhedspasse, som Borgmesteren alene haver at udgive.« Byskriveren har måske været modtagelig for bestikelse, de fremmede skippere var ikke begejstrede for at blive holdt tilbage på ubestemt tid og ville sikkert gerne ofre lidt for at slippe fri for tiltale.

Senere tilkendegiver kongen, »at da det maa erkjendes at være vigtigt at have Politibetjente i en Grændsestad, som besidde den til slige Poster fornødne Duelighed og Lokalitet, saa tillades det allernaadigst, at Politimesteren i Helsingør kan til den nu vakantværende Politibetjentpost foreslaae et dueligt Subjekt paa Vilkaar, at denne har tjent tro og vel som Underofficer i tolv Aar eller derover.«

Men selv da kan der opstå problemer. Byfogeden i Helsingør skriver i

1818 til Kancelliet for at spørge om sin ret til at indfinde sig på havnen for at foretage en arrestation og samtidig få hjælp fra vagtskibet i Øresund. Svaret lyder: »Man skal tjenstlig melde, at Chefen for det i Sundet stationerede Vagtskib maa efter sin Stilling og den ham tillagte Instrux ansees eneberettiget til at effektuere Arrest paa Helsingørs Rhed, og at altsaa vedkommen-

de Autoritet, som finder det fornødent at arrestere Nogen sammesteds, maa henvende sig til ham om at iværksætte dette.« – Den stakkels betjent, som har fat i kraven på en forbryder, må altså først sende en båd ud til vagtskibet for at finde en, som er berettiget til at arrestere manden!

Smuglerier hørte naturligvis også til dagens orden i en grænseby. 1812

Øresunds Toldkammer, nedrevet 1859.

skrives der: »I Betragtning af Omstændighederne vil Kongen allernaadigst have fastsat, at intet Partie af forbudne Varer maae ombæres i Kiøbstaden Helsingør, med mindre Vedkommende i Forvejen forsyner sig med en af Toldvæsenet der paa Stedet udstedt og af Politimesteren paategnet Flytteseddel, for dermed at legitimere Flytningens Tilladelighed, og skal en saadan Flytteseddel erhverves i alle Tilfælde, hvor Qvantiteten af de forflyttede Partier overskrider 10 Alen eller 10 Pd. Alle forbudne Varer, som overskrider 10 Alen eller 10 Pd., som ombæres og anholdes uden saadan Flytteseddel, bliver derimod at betragte og behandle som indsmuglede.«

1819 modtages et kongeligt reskript, hvorved, »for at tilvejebringe et nøjagtigt Opsyn med ankommande og afgaaende Rejsende ved Helsingør, bifaldes et af Kvarantainekommissionen i Helsingør gjort Forslag om Ansættelse af tvende nye Kvarantainefofficerer i Helsingør, der, tilligemed de allerede ansatte, skiftevis skulle have Post ved Snedkersteen og Lappen, hvorhos det paalægges Kvarantainefofficererne, imod en passende Gratification af Kvarantainekassen, efter nærmere Instruktion at assistere Politiet ved Tilsynet med Rejsende, til hvilket Øjemed der skal meddeles dem et Polititegn.«

Denne kontrol med rejsende vedvarede i mange år. Den senere ejer af »Fredsholm« ved Helsingør, Troels Marstrand, var som ung i 1837 ansat på politidirektør Orløks kontor, og han skriver senere derom i sine erindringer:

»Det var en meget bunden Stilling og ubehageligt at presse Pasgebyrer som Politimesterens Indtægt. Enhver, som rejste over Sundet, maatte betale en Skat af 2 Mark. Paa Kontoret var der god Tid, og jeg kom i Berøring med mange Fremmede. Øresundstolden tvang alene 24.000 Skibsbesætninger til at lægge til, saa

der var altid meget Liv, men ogsaa Anledning til Ødelæggelse, thi der førtes et tøjlesløst Liv med Svir og Drik. Denne Polititjeneste aabnede mine Øjne for mange Rædsler. Jeg var bunden til Kontoret, men de andre Kontorbetjente, som havde udenoms Arbejde, førte et slemt Liv. Nuværende Politidirektør Cronne var Fuldmægtig, han havde en stor Dygtighed og særlig Lyst til at opdage og forfølge Forbrydere. Det var ham en hel Nydelse at nappe dem. – Gagen var kun lille, men der var Sportler, som jeg nu rigtignok maa finde demoraliserende. Fra nu af finder jeg i Regnskabsbøger hver Dag ført en Indtægt af 1, 2, eller højst 4 Skilling som Avance for Veksling af tyske eller engelske Penge, som de ulykkelige Rejsende

maatte betale til Paskontoret i Mangel af danske. En anden, men infam Indtægt fik jeg ved Angivelse af de Besøgende hos private Familier, som undlod at melde det paa Politikammeret. Halvdelen af denne Mulkt tilfaldt Angiveren, og det var let at finde Fejlen, da det var Postvæsenets Pligt hver Dag at anmelde, hvem der kom med Diligensen, og hvor de agtede at bo.«

30. December 1852 vedtoges det at fremskaffe tegninger og overslag til bygning af et nyt ting- og arresthus og samtidig til ombygning og forbedring af rådhuset, der jo nu havde stået i næsten 300 år. Senere samme år bliver man alligevel enige om at nedrive rådhuset og opføre et nyt med tårn efter tegning af arkitekt

Vagtskibet på reden ud for Kronborg. Vagten skulle kunne gribe ind, hvis noget skib forsøgte at sejle forbi uden at betale sundtold. Vagten skulle også forhindre skibe fra f.eks. pestsmittede lande i at komme i havn uden om karantænen. Billedet er fra en skydeskive fra 1856.

Helsingør Politikorps ca. 1890.

Seidelin »paa de billigste Vilkaar, som Comiteen maatte kunne opnaa.«

1. juli 1853 anmoder byfoged Crone om at få to ekstra politibetjente til tilsynet med den offentlige renlighed, som er blevet skærpet på grund af den asiatiske kolera, som hænger på den tid. Politiet skulle ikke alene have tilsyn med gader og torve, men også våge over renligheden i gårdene og det indre af husene. Der bliver bevilget 50 rigsdaler månedlig til aflønningen af to »ekstraordinære Politibetjente.«

Stadens vægtere anmoder samtidig om en huslejhjælp på grund af de forhøjede priser på livets fornødenheder. Det udskydes til hen på vinteren, da man regner med, at be-

hovet da vil være større. – Sparsommeligheden i det offentlige er ikke noget nyt!

Året efter omlægges vægtervæsenet, til dels på grund af indførelsen af gasbelysning i byens gader. Hidtil har de 12 vægtere og en tårnvægter – som skulle holde øje med evt. brande – været lønnet så dårligt, at de har måttet have andet arbejde om dagen. Det er igen byfoged Crone, der skriver: »Det er saagodtsom en ligefrem Følge heraf, at det ikke kan ventes af dem, at de ere saa aarvaagne og paapasselige som ønskeligt, og der gives intet betryggende Middel til at raade Bod paa denne Mangel, idet nemlig det eneste der haves, Anvendelsen af nogenlunde alvorlige

Straffe i Overtrædelsestilfælde, møder Vanskeligheder fra 2 Sider, baa- de fra Hensynet til den menneskelige Naturs uafvendelige Fordringer, der idetmindste i Vintermaanederne synes saa godt som uforenelige med en forsvarlig Udførelse af den Tjeneste, der paalægges en Vægter, og fra den Omstændighed, at en hyppig Anvendelse af saadanne Straffe i en ganske overordentlig Grad vilde forøge den allerede nu meget betydelige Vanskelighed, hvormed det er forbundet at faae nogenlunde paalidelige Vægtere.« Ja, det synes jo indlysende, for sættes vægterne i fængsel, hvem skal saa udføre deres arbejde.

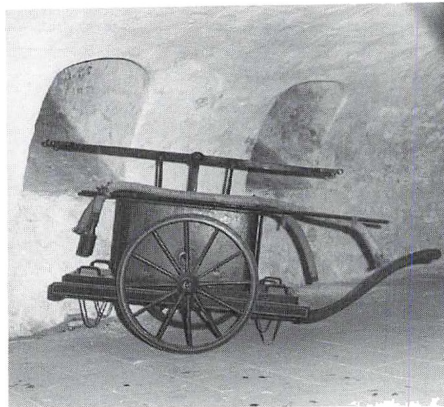
Der foreslås at forøge deres antal, så tjenestetiden ikke bliver så lang

for den enkelte. Lønningerne skal forbedres, og samtidig skal de så tænde og vedligeholde gaslygterne, hvad der skal betales af gaskompagniet. Desuden vil en vægtermundering kunne holde et år længere, når tjenestetiden nedsættes. Jo, byfoged Crone forstod at regne den ud. »Jeg skal dog tillade mig, naar der bliver Spørgsmaal om Anskaffelsen af nye Vægtermunderinger, at bringe under Overvejelse, om disse ikke kunde gjøres noget mindre uformelige end de nuværende.« Crone får ikke sit forslag uændret igennem, men forholdet bliver dog noget forbedret.

I 1866 klagedes der over latrinernes tilstand i Raad- Ting- og Arresthuset, og det vedtoges derfor at installere to »Luftclosetter«, hvis udgifter hertil ikke oversteg 200 rigsdaler.

1871 ophævedes det borgerlige artillerikorps, og i stedet blev der oprettet et egentligt politikorps. Samtidigt fastsattes en politivedtægt med mange paragraffer, såsom »Iagttagelse af Orden og Velanstændighed paa Gaden«, Forebyggelse af Hindringer og Ulemper for Færdselen samt af Fare under den offentlige Færdsel«, »Om Kørsel og Riden samt om Førsel af Heste og andre Kreaturer«, »Om Hunde«, »Fredning af de offentlige Indretninger m.m.«, »Tilsynet med løsagtige Fruentimmer.«

Om købstadens politikorps står der: »For Kjøbstaden oprettes et Politikorps med det Øjemed i særlige Tilfælde efter Politimesterens Bestemmelse at staae ham bi med Overholdelsen af Ro og Orden og Sikkerhed i Kjøbstaden og paa dens Grund og navnlig med under opstaaet Ildebrand at holde Orden ved Brandstedet, holde Passagen aaben for Transporten af Vand og det Gods, som reddes m.v., samt at paa- se, at ingen Uvedkommende trænger sig ind til Brandstedet eller derfra bortfører Noget m.v.«

Brandvæsenets hjælpemidler var ikke særlig effektive. Brandsprøjten her er fotograferet i en kælder på Kronborg.

Samme år har der i Helsingør jurisdiktion været anholdt 363 »Inddivider«, der har siddet arresteret i alt i 3.154 dage. 5 har siddet på vand og brød i 22 dage og 34 i simpelt fængsel i 101 dage, heraf 2 kvinder. 31 mænd og 18 kvinder har været tiltalt ved den ordinære ret for tyveri, bedrageri, ulovlig omgang med hittegods, hæleri, ran eller bedragerisk forhold, ulovlig pengeafpresning m.m. 1 mandfolk har efter eget ønske hensiddet i arrest i 6 dage for at afvente hyre. 105 personer, 102 mandfolk og 3 fruentimmere, har formedelst drukkenskab, gadeuorden og deslige været indsat i arresten mindre end 24 timer. Af disse var 59 udlændinge. Arrestanterne har ved arbejde fortjent 77 rigsdaler og 4 mark. 24 mænd og 7 kvinder har plukket 11 skippund, 11 lispund og 2 pund værk (gammelt tovværk).

Der har været anmeldt 2.005 rejsende, 363 fremmede søfolk og 382 tjenestetyende.

I 1908 ophævedes politikorpsen i sin form af ordenspoliti, som derefter mest indgik som et led i brandkorpsen, ligesom man havde fuldført den nye bygning for rets- og politivæsenet samt en omlægning af arrestgærdene. Regnskabet for politikassen viser en udgift på i alt 6.923 kroner og 18 øre, som bl.a. er brugt til gra-

tialer til betjente, godtgørelser til samme for ødelagte klæder, tilsyn med kaperheste og cykelgodtgørelse. Forplejningspengene for arrestanter forhøjes fra 48 øre til 55 øre daglig, undtagen for dem på vand og brød.

Flere beboere i Bjerggade klager i 1913 over spektaklet fra de herreløse hunde, som anbringes i arrestgården, så politimesteren henstiller, at der findes et mere afsides sted, f.eks. på Grønnehave. Samtidig ansøger Beværterforeningen om tilladelse til at holde åbent til kl. 12 nat imod hidtil til kl. 11.

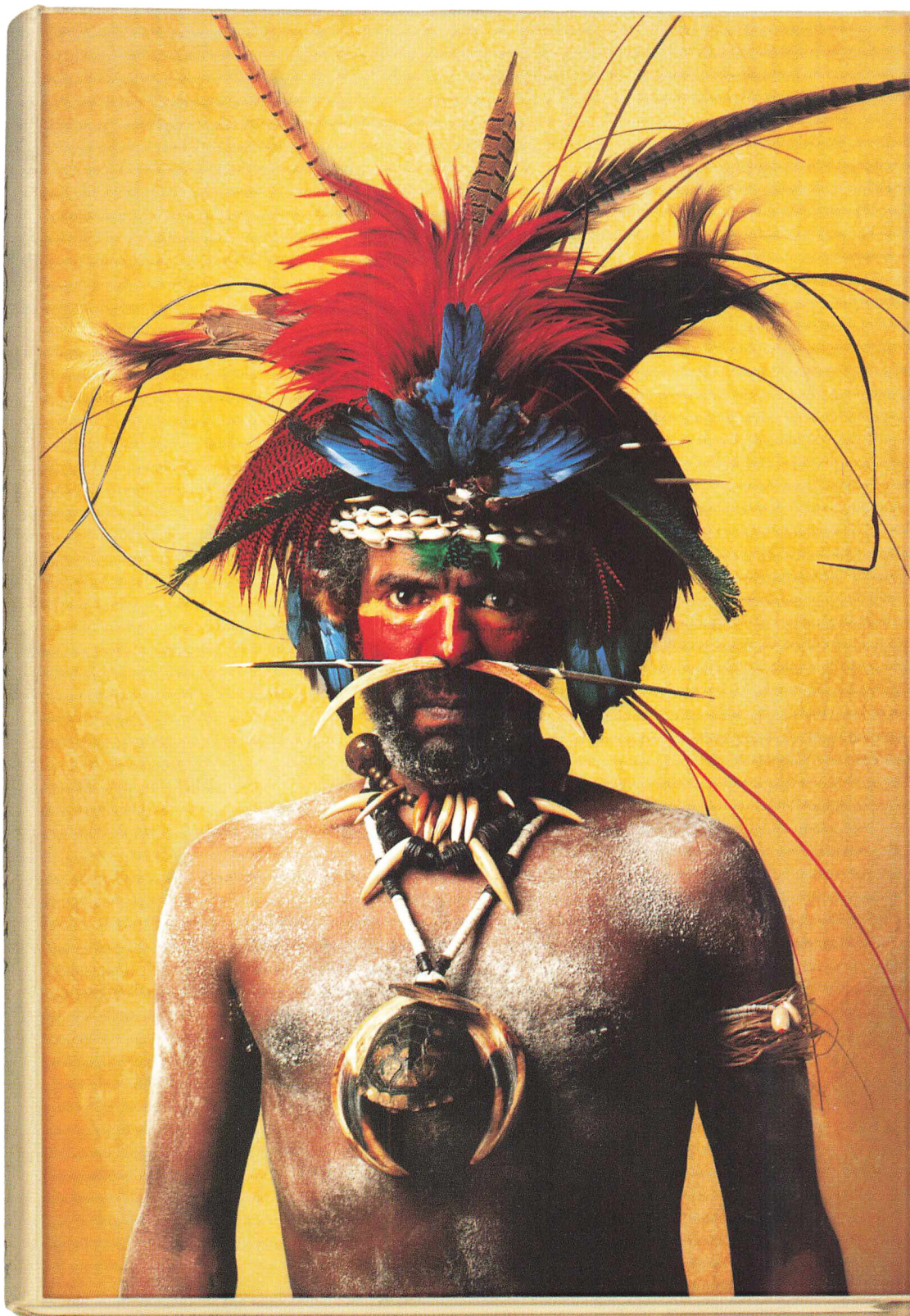
I 1919 vedtages det, at den kommunale politistyrke fastsættes til 16 mand, hvoraf 3 overbetjente samt 2 statsbetjente til brovagt og vagt på jernbanestationen. Betjentene skal nu også gennemgå en uddannelse på Statens Politiskole for at få fast ansættelse. I parentes bemærkes, at betjentene ved en beklagelig fejltagelse har fået udleveret benklæder af en dårlig kvalitet, hvorfor politimesteren ansøger om at måtte anskaffe nogle bedre. Det bevilges.

Til brug ved anholdelser, hurtig indskriden ved opløb, ildebrand og ulykkestilfælde indstiller politimesteren i 1926, at der anskaffes en udrykningsvogn. En sådan vil kunne fås for 3.925 kroner, hvortil kommer udgifter til et særligt udrykningshorn, bære og tæpper. Hidtil har politiets benyttelse af automobiler beløbet sig til cirka 2.000 kroner om året. Der bliver nedsat et udvalg til at komme med en betænkning om sagen.

Politimesteren skriver i 1936 angående den voldsomme stigning af arbejdet i politikredsen, at han gerne vil have ansat en politiassistent i stedet for en overbetjent, som er suspenderet fra tjenesten og antagelig vil blive afskediget.

I 1938 overgår politiet fra at være kommunalt til at være et statspoliti og udgår herefter af de kommunale annaler.

Man kan finde det tabte Ny Guinea i morgentoget

Han står dér i skovbrynet og betragter dig. Han har aldrig set en hvid mand før. Men fra din plads i Regionaltoget kan du se h m - i din bog. For det er i toget du har tid til bøgerne. Hvis du kører i Regionaltog mellem dit hjem og dit arbejde hver dag, f r du en masse tid forærende - tid du ellers skulle bruge bag rattet. Toget er ganske enkelt det eneste hurtige transportmiddel, hvor du kan l ne dig mageligt tilbage og bare

nyde turen. Overvej du tilmed prisen, er der slet ingen sammenligning. H r på stationen hvor ofte og hvor billigt vi kører. Til daglig er Regionaltoget transport til tænkende mennesker.

I toget er tiden din egen

DSB regionaltog

Et Billed-Blad,
til nyttige Landskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmuntring,
for alle Stænder.